

Hea lugeja!

Sinu ees on minu magistritöö, mis on valminud 2011. aastal ning on esimene katsetus uurida mägironimist, mägironijaid, nende motivatsioone ja ümbritseva keskkonna tajumist läbi füüsilise kogemuse. Eestis, kuid sama võib öelda ka muu maailma kohta, on see teema läbi uurimata. Tulevikus võime seega palju põnevat veel uute uurimustööde käigus avastada ja teada saada.

Maailmas on kõik pidevas muutumises ning tänapäeval keskenduksin teistele matkaprobleemidele ja intervjuuküsimustele, kuid esimene töö olgu järgmistele uurijatele ümber lükkamiseks ning edasi arendamiseks.

Mõtestatud lugemist, uudishimulikku meelt
ja põnevaid matku soovides

Margit Salmar

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

MARGIT KOHJUS-SALMAR

***MÄGEDES SÜDAME KAOTANUD: MÄGIMATKAJA
MOTIVATSIOONID JA ÜMBRITSEVA KESKKONNA
KOGEMISE VIISID***

Magistritöö

Juhendaja: teadur Maarja Kaaristo, MA

Tartu 2011

Eessõna

Anto Raukas on öelnud: „Ühiskonna arenguks on vaja genereerida lennukaid ideid ja alpinistid on neid ligi poolesaja aasta jooksul suutnud edukalt välja haududa ning ka ellu viia“ (Plumer, Sarmet 2005: 8). Võib-olla ehk sellepärast armastan minagi mägedes matkamist, alpinismi ja jõudu, mida mäed annavad. Olles õppinud ja töötanud kultuurivallas on mind ikka ja alati köitnud võõrad maad ja kultuurid. Viimasel kaheteistkümnel aastal on minu peamiseks hobiks olnud matkamine, neist viimasel neljal olen aktiivselt tegelenud mägironimisega, osaledes nii mägi-, alpinistlikel kui ka kaljuronimismatkadel, sest kultuurihuvile on lisandunud soov ennast ka füüsiliselt proovile panna, ületades konkreetseid tippe või mäekurusid. Soovisin teada saada, mida elavad läbi, tunnevad ja kogevad teised matkajad: kas samuti kõhklusi, loobumist, uudishimu, õnnetunnet pärast tippu jõudmist või midagi muud.

Tänan informante, kes leidsid aega, et lasta endid intervjuuerida ning vastata minu küsimustele välitööde käigus. Tänan asjakohaste konsultatsioonide eest Siiri Silma ja toetavate suuniste eest uurimistöö juhendajat Maarja Kaaristot.

Sisukord

Eessõna	2
Sisukord	3
Sissejuhatus	5
I peatükk. Mis on matkamine?	10
1.1 Ajalooline lühiülevaade	12
1.2 Mägironimine	13
1.2.1 Mägimatkamine	14
1.2.2 Alpinism	16
1.2.3 Kaljuronimine	18
1.2.4 Teised ronimisvormid	20
1.3 Mägironimise mõisted informantide jaoks	21
1.4 Matkaja või turist?	23
II peatükk. Metodoloogilisi küsimusi	26
2.1 Meetodid ja allikad	26
2.1.1 Välitööpaigad ja osalusvaatlus	26
2.1.2 Mina ja informandid	28
2.1.2 Intervjuud	30
2.2 Refleksiivsus uurimistöös	33
2.2.1 Eneserefleksioon	34
III peatükk. Matkakogemus: motivatsioon ja ümbritseva keskkonna (kehaline) tajumine	36
3.1 Matkajate motivatsioonid	38
3.1.1 Minemise vägi	39
3.1.2 Matkaprotsess ja motivatsioonid	40
3.1.3 Ootamused matkal	41
3.1.4 Tippu minemise võlu ja valu	43
3.1.5 Positiivne mõju matkajale	45
3.2 Keskkond matkajate kogemuste mõjutajana	46
3.2.1 Uue ümbruskonna tajumine	48
3.2.2 Kohalik kultuur	50
3.2.3 Maitseelamused matkal	52

3.2.4 Ilm matka mõjutajana	53
3.2.5 Puhkehetke nautimine matkal	54
3.2.6 Ohutus matkal	57
Kokkuvõte	60
Summary	62
Kasutatud allikad	65
Kasutatud kirjandus	66
Lisad	72
Lisa 1. Intervjuuplaan	72
Lisa 2. Raskuskategooriate võrdlustabel riigiti	74

Sissejuhatus

Tänapäeval veedavad inimesed sageli oma puhkuse kodust eemal – reisides. Ka vaatamata praegustele majandusraskustele kasvab „teel olevate” inimeste hulk kiiresti. Maailma Turismiorganisatsiooni (UNWTO) andmetel oli 2010. aastal ööbimistega reise arv kogu maailmas 935 miljonit. See on 22 miljoni võrra rohkem kui seni rekordilisel 2008. aastal ja eeldatavasti kasvab prognoositavate andmete analüüsi kohaselt 2011. aasta lõpuks veel 4–5%. UNWTO järgi on turist inimene, kes elab vähemalt ühe öö hotellis või mõnes majutusasutuses ja/või tarbib turismiteenuseid (UNWTO 2011). Turismis tarbitakse mitmeid erinevaid teenuseid – transporti, majutust, toitlustust, meeneid-suveiniire, ekskursioone, kultuurisündmusi, meelelahutust jm, mis teeb sellest iseseisva ja sageli väga olulise majandusharu.

Kõneldes turismist, mõistan reisi kui tervikut: reisimise tehnilisi aspekte ja reisi ettevalmistust, organiseerimist, sihtpunktis viibimist ning reisi sisustamist. Seega hõlmab turism kõiki nähtusi ja tegevusi, mis on seotud inimese lahkumisega tavaelukohast ja viibimisega teatud aja jooksul mingis teises paigas (Siimon 1996: 12). Eelöeldut aluseks võttes võib väita, et oma iseloomult on turism reisimine väljapoole oma tavalist keskkonda ja tavarutiini kas meelelahutuse, äri või mõne muu eesmärgi nimel ja millega kaasneb turismiteenuste tarbimine. Olulisteks märksõnadeks on siin vaheldus, füüsiline aktiivsus ja puhkamine (Siimon 1996: 26).

Valene Smithi järgi on turismi raske defineerida, sest ka näiteks ärireisidel käijad või konverentsidel osalejad kombineerivad oma päevakavva turismile omaseid meelelahutusi. Turismi tekkeks peab korraga olemas olema kolm kehtivat põhielementi – vaba aeg, vaba raha ja kohalik luba. Turist on ajutiselt vaba aega veetev inimene, kes vabatahtlikult külastab mingit kodust eemal olevat kohta, et kogeda vaheldust (Smith 1989: 1). Ka Peter E. Murphy järgi on turism kodust lahkumine ja teistsuguses keskkonnas puhkamine (Murphy 1985: 1). Loomulikult tekib aga küsimus, kui kaugel peab keegi kodust olema, et teda saaks nimetada turistiks. Turismiteoreetiku ja -sotsioloogi John Urry väitel on postmodernistlikul ajastul kõik kodust eemal olevad inimesed turistid (Urry 2002). Adrian Franklini järgi ongi turism pigem (ellu)suhtumine, üks võimalikke maailma vaatamise viise (Franklin 2003).

Turism kui sotsiaal-majanduslik nähtus on ajalooliselt välja kasvanud ühelt poolt praktilistest vajadustest nagu maadeuurimine ning kauba- ja sõjaretked (Kiiranen 1991: 3), teiselt poolt aga oli juba näiteks Rooma impeeriumis huvireisimine ja kodust eemal puhkamine levinud komme (Lew et al 2008: 61–62).

Aastal 1670 andis Richard Lassels välja juhtnööridega raamatu *Voyage to Italy*, kus ta kirjeldas ja tutvustas *Grand Touri*. Eriti populaarseks sai *Grand Tour* – jõukatest peredest pärit noormeeste kahe-kolme aasta pikkune rännak mujal Euroopas – 17. sajandi Inglismaal. Reis toimus selleks, et parandada võõrkeeleoskust ja omandada uusi keeli, õppida tundma erinevaid kultuure läbi kunsti, muusika ning kohaliku elu. Alles pärast Euroopa ringreisi kogemuse saamist võis noort inimest lugeda tõeliseks, haritud aristokraadiks. Pärast Prantsuse revolutsiooni 1789. aastal *Grand Tour* enam oma endisel kujul ei eksisteerinud. Raudtee arenguga aga hakkas peagi kogu reisimise olemus muutuma ja teisenema, kuna nüüd sai see kättesaadavaks paljudele inimestele ega olnud enam vaid kõrgklassi privileeg, nii nagu roomlaste väljaarendatud teedevõrgustik läbi Euroopa-impeeriumi oli aidanud kaasa (huvi)reisimise õitsengule impeeriumi tipu ajal (Lew et al 2008: 61–62).

Tänu lennunduse arengule möödunud sajandil hakkas massiturism pöörase kiirusega arenema. Loomulikult aitas selle kiirele levikule kaasa ka inimeste sissetulekute suurenemine. Massiturism kui kõige levinum turismiliik on leidnud laialdast uurimist paljude tunnustatud turismiteoretikute poolt (Urry 2002: 16–37, Graburn 2001 jt). Vaatamata sellele, et massiturismi mõistet pole siiani lõplikult defineeritud, on tehtud palju uurimusi näiteks rannapuhkuse kohta, mida võib pidada üheks kõige levinumaks puhkamisviisiks. Michael Morgani järgi on just kuurorditurism omandanud massilised mõõtmed ja seda saab iseloomustada peamiselt kolme S-iga¹: *sand*, *sun*, *sea* ehk liiv, päike ja meri. Nende kolme mõistega kaasnevad tegevused on äärmiselt kehalised, kuna inimestele meeldivad soojus, aktiivne puhkus, lõõgastumine, mis aitab neil igapäevatöö rutiinidest vabaks saada (Morgan 2005). Palju on veel uurimusi seljakotiränduritest ehk *backpackers*’itest (Wilson ja Richards 2008 jt), kelle rännakud on enamasti suures osas spontaansed ning kes viibivad teel nädalaid, kuid või aastaid, kasutades edasiliikumiseks odavaid transpordivõimalusi või hääletamist. Matkajate, kellele keskendub käesolev töö, reisimist iseloomustab struktureeritus, nad toetuvad eelnevalt kokku lepitud matkamarsruudile, ajakavale ja

¹ Mõnede käsitluste järgi ka nelja S-iga: *sun*, *sex*, *sea* ja *sand* (Crick 1989: 308).

transpordiviisidele. Antud uurimistöö keskendub matkamise veelgi kitsamale ja üsna vähe uuritud alale, milleks on mägironimine.

Tänapäeval võib öelda, et turismi kui fenomeni eksisteerimisel on olulised kolm faktorit: majanduslikud (vaba raha, elatustase, reisimise hinnad, füüsiline kaugus), sotsio-psühholoogilised (motivatsioonid, eelistused, eelnev kogemus, ettekujutus sihtkohast)² ja välised (majanduslik stabiilsus, poliitiline ja sotsiaalne olukord, epideemiad, sõda, terrorism, muud piirangud) (Uysal 1998).

Sageli arvestatakse reisi sihtpunkti valides sihtriigi poliitilist olukorda, riikidevahelisi suhteid ning kultuurilist tausta (Shaw, Williams 2004: 12). Nii mõnedki vanemad informandid, kes olid matkamist alustanud nõukogude korra ajal, tõid välja, et *käidi ikka kõige kättesaadavamates piirkondades: Alpid, Kaukasus, Karpaadid, Pamiir ja need katavad üldiselt kõik mäe tüübid ära* (M, 51).

Kui turismi saame jagada väljaminevaks, sissetulevaks ja siseturismiks (Ardel 2004: 7), siis antud töös puudutan ainult seda turismiosa, mida nimetatakse väljaminevaks.

Üheks uurimisküsimuseks, millele käesoleva magistr töö ja sellele eelnenud välitöö käigus püüdsin vastust leida, on, kas kasutades üldisi turismiteooriaid on võimalik midagi öelda ka alternatiivsete turismivormide kohta. Nigel Williams väidab, et alpinistid kõnelevad oma harrastusest kui kaasakiskuvast seiklusest, mis on suurepärane vaba aja veetmise viis, kus eriliselt ilusatel ekstreemsetel maastikel on inimesel võimalus proovida oma füüsilist vastupidavust ja vaimset võimekust (Williams 2000, cit Hill, Johnston 2000: 6) või nagu sõnastas üks minu informante: *vajadus oma piire kombata* (N, 28).

Turismi analüüsimiseks on mitmeid vaatenurki: võib keskenduda turistide vastu võtvale ühiskonnale (majutuskohad ehk teenindussektor laiemalt jmt) või jälgida turismiga seotud muutusi sihtkohas (sotsiaalmajanduslikud näitajad jmt). Ulatuslikumaid turismiuuringuid hakati kirja panema alles möödunud sajandi 1970. ja 1980. aastatel seoses massiturismi populaarsuse kiire kasvuga (Smith 1989, Graburn 2001 jt).

Määrava tähtsusega probleemiks turismi juures on hooajalisus (Urry 2002: 53), mis tähendab seda, et konkreetseid teenuseid ja hüvesid pakutakse ainult teatud

² Inimeste reisimise sotsio-psühholoogiliste põhjustena saab nimetada mitmesuguseid motivatsioone: pääsemine (üksluisest) tavakeskkonnast, lõõgastumine, peresidemete tugevdamine, prestiiž, sotsiaalne läbikäimine, haridus, ostlemine jne (Hall 2006: 70).

kindlal ajal. Mägironimises on hooajaga arvestamine aga eriliselt oluline, sest vastupidisel juhul võib tekkida olukord, et matkaja ei jõua elusalt matkalt tagasi.

Seni on Eestis tegeldud turismi uurimisega, analüüsidest näiteks turismiettevõtjate nägemust kohalikust kogukonnast ja keskendudes turismitalunikule kui turismiprotsessi käivitajale, „lavastajale“, liikumapanevale jõule ja teatud keskkonna vahendajale (Võsu, Kaaristo 2009, 2010). Samuti on uuritud turismi pärandkultuuri (Rattus 2007) ja kohapärimuse (Kindel 2005) kontekstis. Turisti vaatepunktist on kirjutanud Risto Järv (2010), analüüsidest turismireisi kui muinasjuttu. Rannakultuuri ja suvitamist nii möödunud sajandil (Järs 2003), nõukogude perioodil (Järs 2009) kui ka tänapäeval (Järs 2004) on uurinud Anu Järs. Turismi üht alaliiki – matkamist –, millele keskendub käesolev töö, on Eestis uuritud esmajoones rekreatsioonikorralduslikust aspektist, valminud on bakalaureusetöid (Org 2003, Sepp 2008, Kuldkepp 2009, Grossmann 2010, Sabadõšin 2010 jt) ja magistrیتöid (nt Tuula 2005). Matkajate vaatepunktile keskendunud antropoloogilise uurimustööna tasub esile tõsta Kirsika Olevi bakalaureusetööd (Olev 2010), kus käsitletakse matkaja kogemuse kujunemist läbi meelte. Nimetatud töö on kõige lähemalt seotud ka minu uurimistöö fookusega, mis keskendub matkajat ümbritseva keskkonna tajumisele läbi füüsilise kogemuse. Käesoleval aastal valminud Tallinna Ülikooli rekreatsioonikorralduse tudengi Mariana Mutso bakalaureusetöö (Mutso 2011) keskendub kaljuronimise analüüsile ja arenguvõimalustele, kuid ühtki uurimust spetsiaalselt mägironimise kohta pole Eestis veel tehtud.

Olles kaheteistkümne aasta jooksul matkanud nii väikestes kui ka suurtes matkagruppides, olen kokku puutunud vägagi erinevate mõttemaailmadega. Sellest lähtuvalt tekkiski mul huvi uurida, kuidas matkamine paigutub üldisesse turismiuuringute konteksti. Töö allikateks on intervjuud mägimatkajatega ning minu matkapäevikud väliekspeditsioonidelt Kazbekile, Elbrusele ja Mont Blancile. Soome etnoloog Helena Ruotsala on rõhutanud „kultuurilise kompetentsi“ eeliseid (Ruotsala 2001: 111–112), seega usun, et kauaaegse matkajana oli mul ilmselt veidi kergem informantidega jutule saada ning nad avasid end mulle ehk kergemini.

Ühelt poolt otsisin vastust küsimusele, miks inimesed üldse mägedes käivad; mis on see motiveeriv jõud, et keset suve pakkida seljakott ning rühkida päeval, higimullid otsaesel, mäetippude poole, öösel magada lumele püstitatud telgis ning elada ülikasinate tingimustes mitmeid nädalaid. Teiselt poolt püüdsin intervjuude käigus selgusele jõuda, kuidas ümbritsev keskkond mägedes matkajaid mõjutab; kas

pärast füüsilist pingutust säilib veel matkajal huvi kohaliku elu-olu ja ümbritseva looduse vastu. Paljud turismiuuringud tegelevad põhiliselt turistide motivatsiooni väljaselgitamisega, otsides vastust küsimusele: miks inimesed üldse reisivad (vt nt Pearce 1993). Oma kogemusele toetudes võin öelda, et matkale innustavad mind minema eelmiste matkade positiivsed kogemused, kaunid loodusvaated ning hea seltskond. Minu töö peaesmärgiks ongi analüüsida, kuidas matkajad tajuvad end ümbritsevat keskkonda. Kui palju määrab matka kordamineku visuaalne kogemus ja kui palju füüsiline vastupidavus? Kas õnnetused, traumad ja halb ilm rikuvad matka ning tahtmise kunagi veel mägedesse tagasi minna? Mis on mägimatkaajate motiveerivaks jõuks? Mis sunnib inimest seljakotti pakkima ja teele asuma? Mis sunnib teda lumel telkima, sööma väga tagasihoidlikult ning elama sageli kuu või veelgi kauem kasinates oludes? Nendele küsimustele soovisin oma informantidelt vastuseid ja antud uurimustöös vaatlen saadud informatsiooni Soile Veijola ja Eeva Jokineni (Veijola, Jokinen 1994), John Urry (Urry 2002) ning Katrin Lundi (Lund 2005) turismiteooriate valguses.

Magistritöö esimeses peatükis kirjeldan matkamist üldiselt, defineerin mõisteid ning selgitan mägironimise, alpinismi ja kaljuronimise erinevusi. Töö selguse huvides püüan antud mõisteid lihtsustada, ühtlustades neid tinglikult, samuti toon näiteid informandiintervjuudest ning oma välitöö päevikutest. Uurimuse teine peatükk keskendub meetodikale – kirjeldan välitööpaikasid, intervjuerimist, informante ning uurimistöö refleksiivset poolt. Kolmandas peatükis analüüsin intervjuude käigus kogutud informatsiooni ning püüan välja selgitada, kuidas tajuvad mägimatkaajad ümbritsevat keskkonda ning mis neid motiveerib.

Loodan, et antud teema pälvib tulevikus suuremat tähelepanu ning käesolev uurimistöö ei jää selles valdkonnas viimaseks.

I peatükk. Mis on matkamine?

Matkamisel on kolm põhitunnust: matkal on oma sihtpunkt ning sihtpunkti jõudmiseks on vaja oskusi, teadmisi, vaimset ning füüsilist vormi ja matkal liigutakse loodusjõudude meelevaldas. Matkamine on sportlik, teadmisi ja tunnetuse piire laiendav tegevus, mis on seotud sihipärase liikumisega loodusmaastikul (Eesti Matkaliit 2002: 25). Sihipära tähendab siin eesmärki ja ettevalmistust; liikumine omakorda füüsilist tegevust ning loodus oma määramatuses ja ettearvamatuses eeldab vajalike oskuste-teadmiste olemasolu. Just ettearvamus on üheks kõige mõjuvõimsamaks momendiks, sest see annab matkale seikluslikkuse ning viib omakorda inimese välja oma tavarutiinist. Tunnustatud matkajuhi ja -koolitaja Levo Tohva järgi võib iga matkaja laiendada antud määratlust enesele sobivate uute eesmärkidega, mis on tuletatud sihipärasest liikumisest looduses: parandada noorukite väärtushinnanguid (seikluspedagoogika), jagada loodusteadmisi ja kasvatada loodusarmastust (loodusretkede korraldamine), teenida kasumit (turismiettevõtlus), kontrollida oma suutlikkust, võrrelda võimeid ja saada tunnustust (matkasport) (Tohva 2009: 10). Aktiivse puhkuse juhendmaterjalides on öeldud, et kõige laialdasemalt levinud puhkamiseviisiks on looduses viibimine ning selleks on palju erinevaid võimalusi. Retk (*trip, journey*) on kerge, lühike, kuni ühepäevane loodusega tutvumine või matk (*hike, trip, walk, journey*), mis on tõsisem, pikem, vähemalt ühepäevane looduses viibimine (Kõlar, Reimann, Zilmer jt 2002). Meie kultuuriruumis on sõnal „matkamine“ mitmetähenduslik ning -ruumiline tähendus. Enamasti mõtleme matkamise all mitmeid matka alaliike nagu jalgsi-, mägi-, suusa-, jalgratta-, veematkasid jne, tuletades ees- või järelliitena uusi matkaliike, mis kirjeldavad meile matka eesmärki, piirkonda, liikumisviisi ja raskusastet. Rahvusvahelistes terminites puudub selline üldmõiste nagu matkamine, kuid L. Tohva järgi võime pidada kõige lähedasemaks ingliskeelset mõistet *adventure tourism* (Tohva 2009: 11), sest matkamine on üks turismi alaliike, hõlmates nii füüsilist tegevust, kultuurivahetust (erinevate kultuuride vastastikust toimet) kui ka viibimist looduses. Nimetatud seiklusturismi (*adventure tourism*) katusermini alla kuuluvad väga erinevad looduses harrastatavad tegevused, nagu näiteks mägironimine, kanuusõit, orienteerumine, jahil käimine, kalapüük jpt (Smith et al 2010: 167–168). Tiina Ardeli (kes võtab aluseks 1998. a *Ecotourism*'is avaldatud definitsiooni) järgi

on *adventure tourism* maaturismi üks vormidest, mille sisuks on füüsiliselt aktiivse sportliku iseloomuga harrastuse, teatud riski ja looduskeskkonna koosmõjul saavutatud positiivsed elamused (Ardel 2004: 20). Vaatamata erinevatele seletustele on eri definitsioonide puhul olulisteks märksõnadeks inimestele uudsete, harjumatu ja ettearvamatute kogemuste pakkumine ning inimese aktiivse tegevuse olulisus.

Seiklusturismi üks osa on ka nn ekstreemturism (Smith et al 2010: 168), olgu selleks siis mäetippudelt suuskadega laskumine, kaljult langevarjuga hüppamine, jääronimine, surfamine, sukeldumine koobastesse, kärestikel kanuuga sõitmine jms. Sellised „alternatiivsed spordialad“ on alates 1980. aastatest järjest enam populaarsust kogunud, sest need tegevused võimaldavad inimestel tavaolukorrast väljumist ning nõuavad eriti intensiivset sisenemist hetkeolukorda – olgu see siis looduslik (kaljunukid) või tehnilik (ronimissein) (Laviolette 2007: 1–2). Patrick Laviolette lisab veel, et enamasti ei ole need inimesed siiski hulljulged, vaid pigem naudivad nad hirmust ülesaamist, kuna oskavad hinnata ja juhtida riske (Laviolette 2007: 1–2). Hulljulgeteks ei pea ennast ka minu informandid, kes rühivad mäetipu poole, mäesuusad seljas, ning laskuvad tipust suuskadega, ise öeldes, et *seda ei asenda miski, kui tuul vihiseb kõrvus ja näed mäge linnulennul* (M, 48).

Paul Beedie turismikäsitluses segunevad omavahel erinevad turismiliigitused, ta seob tihedalt omavahel spordi, turismi ja vaba aja veetmise (vt ka Smith et al (2010), kus kõneldakse spordi- ja seiklusturismist ühise nimetaja all). Beedie järgi saame eristada seiklemist kõrbes, merel, polaaraladel, džunglis ja mägedes. Mägedes matkamisel eristab Beedie kanjonites matkamist, ronimist, matkaradadel ja mööda metsa matkamist, mägirattaga ja hobusega matkamist, telkimist, *benji*-hüppeid ja suuskadega matkamist (Beedie 2003: 204).

Õnneks on inglise keeles olemas täpsed terminid mägironimise (*mountaineering*), alpinismi (*alpinism*) ja kaljuronimise (*rock climbing*) kohta, mis on antud uurimuse jaoks olulised mõisted, kuid neist on põhjalikumalt juttu alljärgnevatel peatükkides. Silmas peab pidama sedagi, et erinevates riikides tõlgendatakse ka neid mõisteid erinevalt, sõltuvalt antud maa matkamise ajaloost, traditsioonidest ning matkamise koolkondadest.

Erinevates kultuuriruumides mõistetakse ronimist, alpinismi ja mägitatkamist erinevalt. Eestikeelne mõiste „matkamine“ puudub ingliskeelsest kultuuriruumis täiesti. Ronimisstiili terminite paljususes ja erinevates kultuuriruumides mõistete tõlgendamises on väga palju kokkuleppelist, aga ka väga palju kokkuleppimatust.

Nimetatud ei ole kõik stiilid, kuid ülesanne oli anda aimu sellest, kui palju on erinevaid ronimisstiile ning sedagi, et ühest mõistmist tekitada on väga raske või nagu on öelnud Nipernaadi matkaklubi üks vedajatest Heldur Pedajas ajakirjale Adrenaliin: „Mõiste matkamine on selgeks kaklemata, mistap igaüks kipub seda tõlgendama omamoodi“ (Pedajas 2007: 72).

1.1 Ajalooline lühiülevaade

Ajalooallikad väidavad, et esimesed nimetamisväärased tõusud tegid sõjaväelased oma vallutusretkedel. 334. a eKr ületas Makedoonia Aleksander 40 000 sõdurist koosneva armeega Hindukušis kaks kuru, mille mõlema kõrgus oli 3500 meetrit (Unsworth 1977). Omamoodi alpinismiks võime pidada ka religiooniga seotud mäkketõuse – jaapanlastel Fujile, inkadel Andide tippu) ja uurimisretki maailma avastamise käigus – konkistadooride käik Popocatepetli vulkaanile, von Humboldti tõus Chimborazole jne (Künnap 2004: 16). Maadeavastajate ekspeditsioonid rändasid mööda orge, üle kurude, uurides ja kaardistades niiviisi mägesid, aga tippudesse ei olnud nad võimelised tõusma. Prantsuse arsti Michel-Gabriel Paccard'i ja kohaliku talupoja Jacques Balmat' tõusu Alpide kõrgeima tippu Mont Blanci tippu 8. augustil 1786. aastal loetakse alpinismi sünnipäevaks. Sportliku alpinismi sünniks sai aga Matterhorni alistamine E. Whymperi poolt 1865. aastal (Unsworth 1977).

Organiseeritud matkaliikumise algusajaks Eestis võib lugeda aastat 1920, kui asutati Eesti Turistide Ühing (Eesti Matkaliit 1996: 1). Eesti Turistide Ühing rajas matkakodusid ja telkimisväljakuid, organiseeris ööbimisvõimalusi taludes ja koolides ning korraldas reise nii Eestis kui ka välismaale, tegutsesid noortesektsioon ja koolimatkabüroo (Toots 2009: 34).

II maailmasõja järel, ENSV ajal, hakkaski mõiste turism tähendama eelkõige organiseeritud matkamist ja puhkeasutustes puhkamist. Seoses raudse eesriidega jäi Eesti rahvusvahelisele turismile suuresti suletuks³. 1950. aastatel tõusis keskselt ja soosituks matkamine, milles võis saada järgusportlaseks: matkamise korraldamiseks loodi Turismi ja Alpinismi Nõukogu. (Toots 2009: 36). Eesti Matkaliikumise

³ 1959–1991 tegutsenud üleliidulise organisatsiooni Inturist vahendusel käis ENSV-s ajavahemikus 1956–1990 üle kahe miljoni välituristi; 350 000 eestlast käis välismaal, neist 70% sotsialismimaades, 20% Soomes ja ülejäänud teistes riikides. Väliskülalised tohtisid ööbida vaid Tallinnas, erandkorras ka Pärnus või Viljandis. (Toots 2009: 36).

kõrgajaks võib pidada möödunud sajandi 70.–80. aastaid, kui oluliselt suurenes ekspeditsioonimatkade ja alpilaagrites treenijate arv.

Eestimaalased on mägedes käinud juba ammu: näiteks jõudis Tartu Ülikooli rektor Johann Friedrich Parrot (1791–1841) 1829. aastal Ararati tippu (Ahlberg 1997: 5). Eesti alpinismi sünniaastaks võib aga pidada ka 1956. aastat, kui Peeter Varep, olles mägitaval Kaukaasias, kohtas Leedu alpiniste. Tänu neilt saadud infole õnnestus tal hankida 1956. aasta suveks kuus kohta alpilaagrisse „Baksan“. Läbinud alpilaagris õppeprogrammi, tõusid 28. juunil 1956 Leida Hellak, Hillar Kaal, Astra Maltsaar, Albert Sulg ja Peeter Varep Azau-Bashi, 3800 meetri kõrguse mäe tippu. Seda tõusu lihtsale 1B tipule ja seejärel märgi „NSVL Alpinist“ omistamist loetaksegi Eesti alpinismi sünniks (Künnap 2004: 21).

1.2 Mägironimine

Mountaineering ehk mägironimine on matkamise, suusatamise ja mägedes ronimise sport, hobi või amet. Algselt oli mägironimine lihtsalt katse jõuda kõige kõrgemasse tippu, kuhu veel keegi polnud jõudnud. Tänapäevaks on mägironimine arenenud paljudesse erinevatesse valdkondadesse. Mägironimises saab eristada kolme ala: kaljudel ronimine, lumel ronimine ja suusatamine. Valik sõltub sellest, kustkaudu läheb valitud tee – kas kivise pinna peal, lumel või üle jää. Kõik need oskused nõuavad aga turvalisuse säilitamiseks kogemust, füüsilist suutlikkust ja tehnilist taipu. (Cox, Fulsas 2003: 15). Jääronimine, inglise keeles *ice climbing*, on ronimine erinevatel jäävormidel, kasutades selleks kasse, kirkasid ja muud erivarustust (Scott 1981).

Alpinismitreeneri ja Tartu Ülikooli Alpiklubi Firm presidendi Andres Hiimäe järgi võib mägironimiseks pidada hobi korras, sportlikku või professionaalset jalutamist, matkamist ja kaljuronimist mägedest üles (Hiimäe 2011). Mõnikord on mägironimise sünonüümina kasutatud sõna alpinism, kuid alpinism on tunduvalt kitsam mõiste. Esmaseks oskuseks on mägironimisel loomulikult ronimisoskus, kus liikudes mööda mäe erinevaid reljeefe, kasutatakse oma käsi ja jalgu. Inglise keeles on selleks terminiks *climbing*. Minu informantide sõnul on mägironimine pigem elustiil kui spordiala, *aga märke minnes tuleb seljakotiga tõsiselt treenida ja see on*

teatud viisil elustiil (M, 51), millest ei puudu ka sportlik hetk, sest oma osa on ka füüsilisel ettevalmistusel: *kaljuronimist ma matkamiseks küll ei pea, lähed mingisuguse seinaga alla ja siis proovid seda ronida, see on täitsa omaette, pigem on see spordiala* (N, 46). Mägironimise puhul peab matkaja oskama liikuda – ronida kaljudel ning lume või jääga kaetud nõlvadel, need aga nõuavad head füüsilist ettevalmistust, kestvust ning tehnilist suutlikkust. Mägironimisvormi ja -stiili valiku matkal määrab ära mägede reljeef ja ohtlikkus, kuid paljugi sõltub matkaja eelistustest ja tõekspidamistest. Mägironimine on kindlasti kõrge riskitasemega ala, sest võimalikke ohte on mägedes ja mägironimisel palju: kivivaringud, jäävaringud, lumelaviinid, liustikulõhed, järsud lume-, kalju- ja jäänõlvad, ilmaolud, kõrgus, kogemuste puudus jms. Mägironimisvorme ja -stiile on väga erinevaid ning teinekord üsnagi üksteisele vastanduvaid. Järgnevatel alapeatükkides teen lühikese ülevaate mägironimise erinevatest vormidest ning sisulistest erinevustest.

1.2.1 Mägimatkamine

Mägimatkamine on matkaliik, kus matkaja liigub mägedes jalgsi, ületades seejuures erineva keerukusega mäekurusid, mägijõgesid ja tõustes mäetippudele (Eesti Matkaliit 2002: 28, Künnap 2004: 385). Mägimatkal toimub liikumine jalgsi kõrgmägede piirkonnas, mille kõrgused merepinnast ulatuvad üle 3000 meetri. Mägimatka eesmärgiks on kurude ja tippudega marsruudi läbimine. Mägimatkal määravad marsruudi keerukuse ja raskusastme läbitavad mäekurud ja nende arv. Sportlike ehk kategooria mägimatkade raskusastmed kinnitas Eesti Matkaliidu volikogu 2005. aastal ja need on välja toodud Matkaliidu koduleheküljel “Sportlike matkade klassifikatsioonis”⁴. Vastavalt sellele on Eestis kuus mägimatkade raskusastet. Tipumarsruutide raskusastmeid hinnatakse eri riikides erinevalt: vene alpinismisüsteemis on kuus raskusastet, mis omakorda jagunevad veel a- ja b-alagruppideks, Saksamaal on kümme erinevat raskusastet, mis jagunevad a-, b- ja c-alagruppideks, Rahvusvahelisel Alpinismiassotsiatsioonide Liidul (UIAA) on raskusastmed jagatud kuni üheteistkümneni. Oma raskusastmed on veel Norras, Rootsis, Austrias, Prantsusmaal, Alpides ja Inglismaal. Üldiselt aga jagunevad matkad kategooriatesse kerge, keskmine, küllaltki raske, raske, väga raske, ülimalt raske,

⁴ Vt <http://www.matkaliit.ee/1120>

nende sees on veel eraldi alajaotused. Peale selle on olemas lihtsamaid klassifitseerimata mäekurusid. Mõnda neist kurudest on kohalikud kasutanud ammudest aegadest peale.

Mägimatkale minnes tuleb arvestada mitmete võimalike takistuste ja probleemidega. Tervisele kõige ohtlikumalt mõjuvad suured kõrgustevahed, mis omakorda võivad kaasa tuua hapnikuvaeguse. Sealjuures ei tohi unustada, et pinnavormide mitmekesisus, lumel, firnil⁵ ja liustikul kõndimine, kõrgmägede kliima omapära (intensiivne päikesekiirgus, järsud ilmamuutused, temperatuurikõikumised, sademed, tuul) ja vertikaalne maastikuline ning kliimaatilise tsonaalsusega arvestamine ei sobi kõigile inimestele.

Kõige selgemalt eristuvaks vaheks mägimatkamise ja alpinismi puhul on see, et alpinismi eesmärgiks on tõus väljavalitud konkreetsele tipule, kuhu võivad viia erinevate raskuskategooriatega marsruudid. Mägimatkajatel on aga suurem iseseisvus ja vabadus piirkonna ja marsruudi valikul ning selle läbimisel. Mägimatkamine eristub alpinismist ja kaljuronimisest ajalise dimensiooni – matk on pikaajaline (üldjuhul pikem kui 10 päeva) – ja kogu vajaliku varustuse kaasatassimise poolest (matka alguses võib seljakoti raskus olla kuni 40 kg). Kui mägimatkamise alguspäevil oli tippude vallutamine pigem erandiks, siis viimastel aastakümnetel on mägimatkajad sooritanud pidevalt tiputõuse ning alistanud järjest tehnilisemaid tõuse. Mägimatkade raskust määratakse ajalise kestvuse, läbitud distantsi, tehniliste kurude raskusastmete, nende hulga ja piirkonna ligipääsu lihtsuse kaudu. Vaatamata sellele, et alpinistide tegevus ja ettevalmistus toimub alpilaagrites ja alpiklubides, on alpinism mägimatkamisega tihedalt seotud.

Ma pean alustama sellest, et mina lähen tavaliselt tippu, noh, kui see tipp ei ole mingi megalihne, selles mõttes, et tee viib üles välja, siis ma tavaliselt valin kõige lihtsama ja ohutuma tee, mul ei ole üldse oluline, et ma läksin Mount Blanci otsa rada pidi, mida mööda on läinud ainult kaheksa inimest, et mul selliseid alpinistlike ambitsioone seoses tippudega ei ole. Mul on pigem see, et tahaksin elu jooksul ära käia iga riigi kõrgemas tipus ja kuna neid on üle 200, siis ma pean mingeid kompromisse tegema, et ma ajaliselt ja rahaliselt, eluliselt välja tuleks sellest... samas ma lähen nagu matkale, aga kui käin viie erineva riigi kõrgemate mägede tipus, siis mõni neist on väga alpinistlik marsruut, mis nõuab erivarustust ja ettevalmistust... saan ma ennast nimetada nii mägimatkajaks kui alpinistiks ikkagi... Enamasti on mul rohkem tagajalgade tööd ehk trekkingut siis... mägironimine noh, mina jagan rajad kaheks: trekking ja alpinistlikud rajad, et seal kuskil vahel on

⁵ Firm on tihenened suureteraline lumi (Künnap 2004: 372).

mägironimine, aga kõik sõltub sellest, kuidas keegi mõisteid lahti seletab, võiks panna sellise järjestuse, et mägitamiskamine on see, kus tipud ei ole nagu eesmärk omaette, eesmärk on läbida ja ületada mingi kuru, liikuda kolme nädala jooksul punktist A punkti B lihtsalt mägede vahel, mägironimine on konkreetselt tippudele orienteeritud, aga mitte erioskusi nõudev, aga alpinism on ikkagi see, mis nõuab erioskusi ja erivarustust... Kaljuronimine on mingi lõigu läbimine, seal ei ole tipp eesmärgiks, et ma tegin viiese marsruudi, aga kõrgus võib olla ainult 600 meetri kõrguselt tõusid 1100 meetri peale (M, 35).

Andres Hiiemäe järgi on mägitamiskamine üks mägironimise vorme. Mägitamiskamise üldlevinumateks vormideks on omakorda *trekking* ja *via ferrata* (Hiiemäe 2011), kuigi Tohva peab nimetatud võõrkeelseid mõisteid eksitavateks, sest need tähistavad tema järgi erinevat tüüpi jalgsitamiskamist (Tohva 2009: 10–11).

Trekkimine (*trekking*) on Euroopas levinud mägitamiskamise vorm, mis erineb mägitamiskamisest ajalise kestvuse – sest need on päevased või kolmepäevased ehk nädalalõpumatkad –, ja keerukuse poolest: üldjuhul toimuvad need lihtsamatel mägilreljeefidel ning sissekäidud või märgistatud mägedel. Turvalisuse tagamiseks kasutatakse sageli tugimeeskonna (kokad, kandjad jt) abi (Tilton 2003).

Via ferrata tähendab itaalia keeles raudset teed ning seda see sõna otseses mõttes tähendabki. Nimelt on mäemarsruut varustatud fikseeritud kaablite, torude, redelite, sillakeste või muu säärasega. Nende kasutamisel saab ka ebakindlam ronija panna end enesejulgestusse, ilma et oleks vaja kasutada köisi või muid julgestusvahendeid (Surhone, Tennoe, Henssonow 2010).

1.2.2 Alpinism

Mägironimise distsipliin tuleneb Prantsuse Alpidest: et Alpid paiknevad kaheksa riigi territooriumil ning prantslased Michael-Gabriel Paccard ja Jacques Balmat tõusid esimestena 1786. aastal Alpide kõrgeima mäe, Mont Blanci tippu, siis sõna alpinism on alguse saanud prantsuse keelsest sõnast *alpinisme* (kõrgusevõtt, ronimine). Mäestiku nimetus Alpid on omakorda tuletatud ladinakeelsest sõnast *albus*, mis tähendab valget ja sümboliseerib lumiseid mäetippe. Alpistiil on mägironimine selle kõige raskemas vormis, mis tähendab ronimist võimalikult raskel pinnasel, kasutamata liigset tehnoloogiat ega ka hulljulgeid taktikaid. Seda saab nimetada keskteeks ekstreemse ronimise ja tavaronimise vahel (Twight, Martin 1999: 15). Alpinism on mägironimine, mille käigus toimub liikumine mägedes, tõusud

mäetippudele, liustikele jm (Künnap 2004: 369). Samasugune definitsioon on ära toodud ka “Treenerite tasemekoolituse õpikus” (Kangur 2009: 17). Steven Coxi ja Kris Fulsaasi järgi on alpinismi põhitunnuseks see, et ronijad lähevad ühte teed pidi üles vaid ühe korra, kuna ei käida üles-alla vedamas vajalikku varustust. Mida vähem varustust kasutatakse, seda vähem on vaja ka abitööjõudu. Alpinismis ei jäeta ronijat ohtlikusse olukorda nii kauaks, kui seda tehakse ekspeditsioonistiilis matkadel, sest tõus on kiire ja seega võib jääda vähem aega aklimatsiooniks ning üldiselt ei kasutata hapnikuballoone (Cox, Fulsaas 2003: 311).

Euroopas on mägironimine sama mis alpinism. Seevastu nii Põhja- kui Lõuna-Ameerikas on alpinism üks mägironimise – mis koosneb jääronimisest, kaljuronimisest ja segaronimisest, kus ronijatel on kogu nende pagas terve ronimise aja kaasas – alaliike. Alpinism Põhja- ja Lõuna-Ameerikas vastab ekspeditsiooni stiilis matkale (mida tihti harrastatakse Himaalaja regioonis), kus ronijatel on porterid (pakikandjad), pakke vedavad loomad, kokad jt, kes kannavad nende asju ja teevad neile süüa. Sellist matkamisviisi viljeletakse Himaalajas ka regiooni eripära tõttu. Tihti kulub päevi või nädalaid, et jõuda baaslaagrisse ja sageli nädalaid või kuid, et matkata mingi mäe tippu – on vaja palju abitööjõudu ja varustust. Euroopas ja Põhja-Ameerikas on ekspeditsioone vähem, kuna tihti on võimalik mägede jalamitele väga lihtsalt minna autoga või õhu kaudu, mäed on madalamad ja nende tippu on võimalik ronida päeva või paariga (Cox, Fulsaas 2003).

Alpinism sisaldab endas kalju- ja jääronimist mägedele, mille kõrgused jäävad reeglina 1200 ja 6500 meetri vahele (Hiemäe 2011). Üldjuhul peavad alpinistid arvestama äkiliste ilmamuutustega: *alpinism on selline kõrgele minemine, kus on alati hirmus palju passimist, hea ilma ootamist ja mitte midagi tegemist, lihtsalt olemine, lebotad telgis ja kõik* (N, 26). Valitud marsruudil peavad alpinistid vajadusel paigaldama-eemaldama julgestusvahendeid ning vastavalt olukorrale kasutama ohutumaid julgestus- ja edasiliikumisviise, tagamaks grupi ohutuse ja liikumiskiiruse. Üldiselt on alpinistlike tipumarsruutide kohta ka piisavalt palju põhjalikke ja ülevaatlikke raamatuid ja ajakirju. Eesti alpinismi- ja mägiklubides on ka olemas äärmiselt täpsed marsruutide kirjeldused, mida kohustuslikus korras nõukogude ajal pidi pärast matka esitama.

Alpinismi puhul saame rääkida kahest alpinismivormist: kõrgalpinismist (*high altitude climbing*), kus mägironimise absoluutkõrgused algavad 6000 meetrist üle merepinna) ja alpinismist (*alpinism*), kus kõrgused jäävad reeglina kuni 6500 meetri

piirimaile. Kõrgalpinismi peetakse kõige ehedamaks mägironimise vormiks, kus kogu varustust (toit, telgid, ronimistehnika jne) kantakse endaga kaasas. Mäes olles paigaldatakse tugikõisi baaslaagri ja vahelaagrite vahele järsematele rajalõikudele, et kergendada tehniliste ronimislõikude läbimist. Ingliskeelseks terminiks on *alpine style*. Alpinism on mäeseintel ronimine, mis tavaliselt kestab mitu päeva ning kus kasutatakse tehnilisi abivahendeid. Ronijad peavad kaljule enda seljas vedama kogu söögi- ning joogivarud ja laagrivarustuse. Ingliskeelseks terminiks on *big wall climbing*. Suure seina ronimisel eristatakse kahte stiili: suure seina kiirusronimine ja vabaronimine. Viimase puhul kasutab ronija mäe reljeefe käte ja jalatugedena, sealjuures muid abivahendeid kasutamata (v.a enesejulgestus). Lisaks eelpool loetletud stiilidele eristatakse veel tehnilist alpinismi, mille puhul ronitakse tehniliselt raskeid marsruute, kasutades selleks mitmesuguseid erinevaid tehnilisi abivahendeid, ning alpinistlikku stiili, mille erijuhuks on kõrgalpinistliku tõusu sooritamine üksi ehk soolos. Kuigi sooloronimine on ohtlik, tuleb veelgi keerulisemaks alaks pidada kõrgetel mägedel tehnilist ronimist. Vähesed võimekad alpinistid on seadnud endale eesmärgiks ronida kõrgeimatel mägedel aina uusi ja uusi raskemaid marsruute. Kõrgematele kui 8000 meetristele tippudele püüavad alpinistid ronida, tarvitades lisahapnikku või ilma ka lisahapnikuta (Scott 1981).

1.2.3 Kaljuronimine

Kaljuronimine on mägironimise haru, mille eesmärk on keeruka kaljuseina marsruudi läbimine (Kangur 2009: 17). Üks olulisi eeldusi mägimatkamises ja alpinismis on kaljuronimise praktiliste ning teoreetiliste oskuste teadmine, sest tuleb ju liikuda erinevate reljeefidega kaljudel, leides kõige ohutuma tee nende ületamiseks, kasutades seejuures tehnilist varustust. Kaljuronimises eristatakse vabaronimist, kus ronimise ajal toetutakse ainult kalju looduslikule reljeefile, ja abivahenditega ronimist, kus toetutakse kalju külge kinnitatud kunstlikele abivahenditele. Kõiega laskumise oskus on üks kaljuronimise eeltingimusi, sest peale ronimise lõpetamist on sageli ainus võimalus kaljult alla tulekuks just kõiega laskumine. Kaljuronimise eristiilideks saab lugeda traditsioonilist, abivahenditega, puhast, sportlikku, vaba- jm ronimist. Seinaronimine on mägironimise haru, mille eesmärk on tehisseina marsruudi läbimine (Kangur 2009: 18). Andres Hiimäe järgi on kaljuronimine järsust kaljumoodustisest

üles ronimine (Hiimäe 2011). Üldiselt peetakse kaljuronimist kõige levinumaks ronimisstiiliks. Sellele järgneb jääronimine. Inglise keeles kasutatakse kaljuronimise kohta terminit *rock climbing*.

Kaljuronimist me harrastasime alpinismi raames. See ei olnud meie eesmärk, seda tuli osata, et sa saaksid alpilaagrites käia. Nõukogude ajal olid need erinevused lausa kivisse raiutud, matkajad olid peaaegu mitte keegid, alpinistid olid kõrgustesse tõstetud ja kaljuronimine oli üks alamliik alpinismile. Alpinism oli sõjaväelistatud ja riigi poolt doteeritud sport. Tegelikult alpinismi raames valmistuti ette ka igasugusteks sõjalisteks konfliktideks. Sellepärast oli meeletult lihtne alpinismiga tegeleda. Sulle ei maksnud see peaaegu mitte midagi, riik maksis osa (M, 51).

Craig Luebben (2004), ameerika kaljuronija ning mitmete kaljuronimise käsiraamatute autor, jagab kaljuronimise erinevateks osadeks: *top-roping* (ehk ülevalt kõiega), kus ronija ronib mööda ülevalt alla veetud ankurdatud köit. Ronija on julgestatud ronimiskaaslase poolt ning kasutab eelnevalt paigaldatud polte kaljuseinal. Kui ronija kukub, siis vahend, mis teda köie küljes kinni hoiab, takistab tal allapoole langemast. See on hea õppimisviis algajatele kaljuronimise alustamiseks. Teine suurem liigitus on sportronimine, kus kaitsekinnitused pannakse vastavatele radadele ette nii, et ronija saab ülespoole liikudes end turvaliselt kinni haakida. Ehk kui kõige esimene ronija on näiteks viie meetri kõrgusel eelmisest kinnitusest, riskib ta kukkuda 10 meetrit ning kui ronijad jõuavad üles, lasevad nad end rahulikult alla tagasi. Kaljuronimise kolmandaks eriliigituseks on traditsiooniline ronimine, kus ronijad tõusevad, pigistades pragudesse kinnituskambreid. Esimene ronija läheb ees ja seab kinnitusi vastavalt soovile, üles jõudes ankurdab ennast ja teistel ronijatel on lihtsam tema järel tulla, kuna köis on juba olemas. Selline stiil on psühholoogiliselt lihtsam ja marsruuti on kergem läbida (Luebben 2004: 11–12).

Sportliku ronimise (eelkõige kaljuronimise osas) termineid on palju. Toon vaid mõned näited nendest. *On-sight* – ronija ei tohi olla varem rajal roninud ega seda ka näinud. Rada läbitakse ühekorraga ilma eelneva informatsioonita raja kohta. Rada tohib vaadelda vaid alt ning see läbitakse altjulgestusega. Eristatakse ka *beta-flashi* ja *redpoint*-stiili. *Flash* – ronija omab eelifot raja kohta, kuna on näinud kedagi seda rada läbimas. *Redpoint* – rada on ronija poolt lõikude kaupa selgeks õpitud. Rada läbitakse altjulgestusega ekspress-karabiinide abiga, mida seatakse ronimise käigus vahepunktidesse. Eristatakse veel *cross-point*-stiili, kus rajale on eelnevalt paigutatud

juba mõned vahepunktid. *Pink point* – rada on ronija poolt selgeks õpitud. Rada läbitakse altjulgestusega ning vahepunktides on juba ekspressid olemas. *First ascent* – ronija on ise loonud raja ning on selle esmaläbija. *Lead climbing* – altjulgestusega ronimine, köis kaasas, mis asetatakse julgestuspunktidesse ning rada läbitakse seni, kuni meelde jäävad kõik vajalikud liigutused (Luebben 2004).

Kui kõiki eelpool loetletud vorme saab ka Eestis harrastada siseseintel, siis vaba sooloronimist (inglise keeles *free solo climbing/free soloing*) Eestis harrastada ei saa. Seal ronitakse üksi, kasutades ainult looduslikke käe- ja jalatoetuspunkte. Selle erinevateks vormideks on süvavee-sooloronimine (*deep water soloing*), kus ronimine toimub mereäärsetel kaljudel ja ronija lahtikukkumisel kukub ta vette (Scott 1981).

Abramsoni ja Fletcheri järgi on kaljuronimises palju mängulisust, sest kaljuronija kirm järsu vertikaalse kaljuseina vastu teeb kaljuronimisest „elu ja surma küsimuse“, sest iga sammu või käeliigutusega on võimalik vaid kaks asja – surm või edasiliikumine (Abramson & Fletcher 2007: 3–8).

1.2.4 Teised ronimisvormid

Peale eelpool nimetatud mägironimise vormide on olemas veel jääronimine (*ice climbing*), mis on ronimine jäävormidel (jääkosed, külmunud joad, jäätunud lõigud kaljudel, jääliustikud). Tavaliselt arvestatakse jääronimisel jää iseloomu ning kaldenurgaga. Jääronimisel kasutatakse spetsiaalset varustust (kassid, jääkirkad, jääpuurid). Jääl ronimine nõuab ronijalt head jääronimise tehnika valdamist. Ka jääronimisel on erinevad stiilid: vabaronimine jääl (ei tohi rippuda köies) jt (Hiimäe 2011).

Bouldering on ronimine suurtel kividel ja kaljudel ilma köisjulgestuseta kõrguseni, kust saab veel ohutult alla hüpata (Kangur 2009: 18). Üldise treeningu mõttes kasutatakse *boulderingi* soojenduseks siseseinaronimisel ja nii seinaronimist kui ka *boulderingi* kasutavad mägimatkajad talvisel ajal treeninguks. Craig Luebbeni järgi ronitakse enamasti maadligi, nii et ennast köiega julgestama ei pea. Ainuke, mida ronija vajab, on ronimisjalanõud ja talgikott. Soovitavalt ka pehmendus juhuks, kui ronija peaks seinalt kukkuma (Luebben 2004: 12). Sageli võib liigselt siseseinal harjutanud ronija looduslikel kaljudel hätta jääda eelnevalt ankurdamata radade läbimisega ning tal võib olla raske teha õigeid valikuid raja leidmise osas. *Spotting* on

inglisekeelne sõna, mis tähistab *boulderingi* (rahnu) ronimist kõrgematel või ka ohtlikematel rahnuronimisradadel, kus tagatakse kaasronija ohutus julgestusega. Eesmärgiks on mingi probleemi ehk raja raskuse/takistuse lahendamine (Scott 1981).

Buildering ehk hoonetel ronimine on ronimisvorm hoonete fassaadidel ja teistel rajatistel vabaronimisstiilis. Selline ronimine sisaldab vabaronimist väga rasketes oludes ja on väga ohtlik (Scott 1981).

Peale selle on olemas veel seiklusrajad, mis jagunevad madal- ja kõrgseiklusradadeks (Kangur 2009: 18). Eestis on olemas kõrgseiklusradadega seikluspargid Otepääl, Nõmmel ja Valgerannas. Need on looduslikud pargid, kuhu puude vahele on ehitatud kõikvõimalikud sillad, et ületada rajal olevaid takistusi. Matkaradade kõrvale tahetakse rajada madalseiklusradadega seiklusparke, kuid see on Eestis alles arengujärgus (Leisi, Paikuse jt). Peale selle on seiklusradadel tähtis osa nii matkajate ja alpinistide järelkasvu kui ka nende endi ettevalmistamisel.

1.3 Mägironimise mõisted informantide jaoks

Alpinism ja mägironimine on sama termini rahvusvaheline ja eestipärane nimi. Kaljuronimine on ronimise vorm, mille eesmärgiks on ronimine, kuigi võib, aga ei pea viima tippu ning laias laastus lund ega jääd ei kohta (N, 32).

Informantide kirjeldustest on näha, et päris üheselt ronimist ei mõisteta. Eelnevalt loetletud erisusi silmas pidades ning selguse huvides jagasin mägironimise lihtsustatult kolmeks: mägimatkamine, alpinism ja kaljuronimine.

Alpinism ja mägironimine on ikka erinevad. Südamelähedane on alpinism. Seal on konkreetne eesmärk, lähed tippu vallutama. See kas sa sinna jõuad pole oluline, aga see ettevalmistus on erinev. Mägimatkal käin suure seljakotiga kümme päeva järjest, alpinismil olen kümme päeva laagris ja siis teen mingi tõusu ära. Alpinism on see, millega tegelen. Kaljuronimisega ei ole tegelenud. Olen proovinud sisehallis kolm või neli korda. Võib olla peaks rohkem. Pankrannikul olen ka ühe korra käinud (M, 29).

Intervjueeritavatelt püüdsingi selgust saada, miks on nad eelistanud üht või teist matkaliiki teisele. Sageli kippusid küll mägimatkamisega tegelejad olema ka pisut alpinistid, harvem ka kaljuronijad, kuid intervjuude käigus selgus siiski, et matkajad on oma kindlad valikud teinud. Kõige sagedamini kasutati sisesearonimist trenni

eesmärgil, et kinnistada erinevaid köietöö võtteid, jaamade tegemist, laskumismooduseid jne.

Alpinism on ikkagi kindla eesmärgiga minna tippu aga mägitatkamine on ühest punktist teise minek läbides erineva raskusastmega kurusid, võib olla ületades tippe (M, 48).

Intervjueerimise käigus saadud informantide info võtab kõige paremini kokku järgnev mõisteid puudutav intervjuulõik:

Alpinismi sõna kasutatakse Euroopas, mägironimist Ameerikas. Sageli kasutatakse mägironimist alpinismi ja mägitatkamise üldmõistena. Alpinism on seotud mäetippudele ronimisega või ka ühele tipule erinevate marsruutide kasutamisega. Noh, reeglina tullakse alpilaagrist ja ilma seljakotita. Sageli eeldab see poolsõjaväelist distsipliini. Mägitatkamine on seotud enam siiski mäekurude ületamisega kõrgmägi regioonides. Marsruut läbib suure osa konkreetsest regioonist ja eeldab põhjalikku matka ettevalmistamist grupijuhi poolt. Kaljuronimine on aga sportlik ronimine kaljuseintel, see on siiski pigem võistlus (M, 67).

Võrreldes erinevate eestikeelsete matkaõpikute mõistete selgitusi mägitatkamise, mägironimise, alpinismi ja kaljuronimise kohta, tundub, et kõik on selge ja üheselt mõistetav. Suuremalt jaolt on mägironimisega tegelevate inimeste hulk Eestis suhteliselt piiratud ning mõistete osas enam-vähem kokku lepitud. Selgelt eristuvad mõistete selgitused vastavalt sellele, kas informandi mägedes käimise kõrghetk jäi nõukogude aega ja teisalt eristusid need, kelle mägedes käimised algasid taasiseseisvumise ajal. Peatükis kirjeldatud mõistete osas tekivad kõige suuremad erinevused rahvusvaheliste terminite mõtestamisel ja kasutamisel eesti keeles.

Nõukogude ajal organiseeritud sportlikke kaugmatku ehk mägedes käimist nimetati matkasportdiks. Matkasportdiga tegelejatele olid ranged nõudmised (ujumisoskus, eelnev osavõtt puhkepäevamatkadest, esmaabi ja uppuja päästmise võtete tundmine, väliõõbimise kogemus jne), piirangud (I raskuskategooria matkale pääses alates 14. eluaastast jne), matka raskuskategooriad (enne kõrgema kategooria matkale ei pääsenud, kui olid vähemalt ühel alama astme kategooriamatkal osalenud), normid (järgusportlased jne), laiapõhjaline ettevalmistus (treeningud, loengud jne) ja pidev kontroll selle üle (alpilaagrid, mägituriaadid jne). Kategooriamatkade jaoks taotleti eelnevalt luba, esitades matkamarsruut, rajakirjeldus ja osavõtjate nimekiri ning matka lõppedes vormistati matkapäevik koos läbitud marsruudi ja rajakirjelduse

ning aruandega matkal toimunust (Variksoo 1976: 7–24). Tänapäeval on mägedes käimine rohkem igapäevase enda vastutusel. Kännapi alpinismiklubi, alpiklubi Firn, Tallinna Kaljuronimisklubi ja Harju Matkaklubi viivad läbi süstemaatilisi teoreetilisi ja praktilisi õppusi, mille väljundiks on koos suvisele mägiturismile minemine. Nende klubide liikmeid (või ka nn sõbraliikmeid) osaleb kõige enam erinevatel raskuskategooria matkadel ning nende matkajate ettevalmistus ja valmisolek tegutsemiseks mäel kriisiolukordades on kindlam kui vastavat ettevalmistust mitteläbinud matkajal. Ka mina ei kuulu ühessegi matkaklubisse, kuid olen mitme klubi sõbraliige ning käin koos nendega treeningutel ja matkadel.

Analüüsid informantidelt saadud mõistete kirjeldusi, saan väita, et üldiselt jäetakse kõrvale keelelised nüansid ja mõistetakse üksteist terminoloogilisel tasandil. Kõige enam tegelesid minu informandid mägiturismiga, kus eesmärgiks oli marsruudi läbimine ja preemiaks tippudel käimine. Puhtakujulise alpinismiga tegeles vähem informante, nimelt enamasti need, kes olid turismiga alustanud enne iseseisvusaega. Kaljuronimist (rohkem siseseintel kui välitingimustes) kasutati kõietöö ja ronimistehnika lihvimiseks ning treeninguks. Informandid olid kõigi kolme matkaliigiga kokku puutunud ning vastavalt oma matkagrupile neid omavahel kombineerinud.

Uurimustöö selguse huvides rääkisin informantidega mägiturismist üldise terminiga turism. Alles matka marsruudi ja eesmärgi üle rääkides võtsin kasutusele täpsemad alpinismi, mägiturismi või kaljuronimise mõisted.

1.4 Matkaja või turist?

Uurimistöö sissejuhatavas osas rääkisin turismist üldiselt ning turismist kui turismi ühest liigist. Küsisin ka matkajatelt, kas nad peavad end turistiks või matkajaks ning kuidas antud mõisted nende jaoks omavahel suhestuvad.

Turist on mingist ajast selline halvustav kui positiivne nähtus, pigem sõimusõna. Aga ma arvan, et kindlasti on matkaja turist ja alpinist on turist samuti. Sa kohtud inimestega ja selle kultuuriga. Matkal olles näed kultuuri hoopis selle nurga alt, millist sulle pole pakutud. Sa lähed seda ise vaatama. Teinekord juhtub, et sa näed selliseid asju, mida võib-olla sulle ei taheta näidata (M, 33).

Üks turismikogemuse vasturääkivusi peitub selles, et sageli on inimestel ebamugav end turistina identifitseerida. Euroopas on võetud suhteliselt omaks levinud stereotüüp massituristist, kes võtab vastu ainult turismibüroo poolt pakutava standardse programmi, elab hotellis, millelt ootab läänelikke mugavusi, ning reisib ühest kohast teise ainult lennuki, rongi või bussiga (vt nt Smith 1989: 13). Matkajaid eristabki massituristist see, et nemad korraldavad üldjuhul oma matka ise: panevad kokku marsruudi, teevad menüü, ööbivad telkides (või kämpingutes), liiguvad jalgsi. Loomulikult on olemas palju erinevaid turisti- ja turismitüüpe, mis ei mahu kõik massiturismi mõiste alla (Smith 1989: 11–12), samuti on selge, et turistidel on reisimiseks väga erinevad põhjused ja motivatsioonid meelelahutusest ja lõõgastumisest vaimse eneseleidmiseni (Cohen 1979). *Matkamine on turismi üks osa* (M, 40), kinnitab üks minu informante turismiuurijate seisukohta. John Urry väitel ei saa postmodernistlikul ajastul turistide käitumisele ja kogemusele ühest seletust anda ning seepärast tuleb uurida erinevaid turismikogemusi (Urry 2002: 12–15) ja vältida liigset lahterdamist.

Sageli identifitseeriti end matkajana sellegipoolest just „turistile“ vastandades: *Turisti mõiste on ära lörtsitud. Turist on justkui ajutine. Matkaja süveneb oma reisi sihtkohta, ta läheb selle keskkonnaga rohkem kokku. Mina teen vahet. Minu jaoks on turist kui võõrkeha, matkaja reeglina ei ole* (M, 51).

Järgmine informant toob sisse uue mõiste – raskusaste. Ka eelmistes alapeatükkides oli juttu sellest, et mägironimises saame matka taseme määrata raskusastme järgi. Igas riigis on olemas erinevad mägimatka raskusastmed ning ühtset süsteemi pole välja töötatud. Minu uuritud matkade raskuskategooriad olid järgmised: Kazbeki raskusastmeks on 3A, Elbruse raskusastmeks 2B ja Mont Blancil 2B. Mont Blanci rajal oli ka üks 700-meetrine kaljuronimislõik, kus julgestuseks oli *via ferrata*. Ohtlikkusest annab aimu see, et Kazbekil ja Mont Blancil liikusime me seongutes. Raskusastmete järgi saame öelda, et need olid keskmise raskusastmega matkad. (Raskuskategooria võrdlusi vaata uurimistöö lõpus Lisa 2.)

Turism on üldse kõikide asjade ülemtermin. Ma nimetan meid, matkajaid, ka turistideks, mis vahet seal on. Muidugi on nad erinevad, kui võtame turism, siis see on reisimine, seal võib olla raskusi, aga kas sa võtad seda siis matkana? Eks pigem määrab selle reisi raskusaste (M, 48).

Paljud matkajad leidsid ühisosa matkaja ja turisti vahel, samas neid siiski kõrvutati ja võrreldi ning toodi välja ka erinevused. *Nende ainuke sarnasus on see, et mõlemad tutvuvad vaatamisväärsustega. Matkaja teeb seda lihtsalt füüsilisemal moel (M, 20). Matkaja vaatab teekonda niiöelda seest väljapoole, turist teeb seda väljastpoolt sissepoole. Matkaja on pigem osaleja, turist vaatleja (N, 39).*

II peatükk. Metodoloogilisi küsimusi

2.1 Meetodid ja allikad

2.1.1 Välitööpaigad ja osalusvaatlus

Minu uurimistöö allikabaasi moodustavad välitööpäevikud ja intervjuud. Järgnevalt teen lühikese kokkuvõtte mägedest, kus välitööd läbi viisin.

Kaukasus on Kaukaasia kõrgmäestik, mis eraldab Vene Föderatsiooni Gruusiast ja Aserbaidžaanist ehk mäeahelik paikneb Musta ja Kaspia mere vahel. Kazbek on vulkaanilise tekkega mägi ning Gruusia kõrguselt kolmas mäetipp. Mõnedel andmetel on tipp 5033 meetrit merepinnast, teistel andmetel 5047 meetrit merepinnast (Kallejärv 1979: 3–13). Lihtsalt numbritele mõeldes on see ju tühine vahe, ainult 14 meetrit, kuid mägedes võib see osutada kuni mõnetunniseks ronimiseks. Matk Kazbekile toimus 10. juulist 25. juulini 2007. aastal. Matkagruppi juhtis suurte kogemustega matkajuht Valdo Kangur. Kokku oli meid grupis 18 inimest. Meie baaslaager asus Kazbeki külas turismimajas 1800 meetri kõrgusel merepinnast. Aklimatsioonilaager oli 2450 meetri kõrgusel Asatiani mäe jalamil. Kazbeki tipus käisime kogu grupiga 21. juulil. Istudes Kazbeki tipul näitas meie grupijuht Valdo vastasolevat Elbruse mäetippu. Siis julgesin vaid mõelda, et kas ma ka kunagi sinna saan.

Elbrus asub Kesk-Kaukasuse kõrvalahelikus Karatšai-Tšerkessia ja Kabardi-Balkaaria piiril. Elbrus on vulkaanilise tekkega mägi, mis oli viimati aktiivne 2000 aastat tagasi. Elbruse läänetipp on 5642 meetri kõrgune ning idatipp 5621 meetri kõrgune. Kuna Elbruse idatippu tähistatud rada ei vii, siis käiakse üldjuhul ainult läänetipus. Tipus on Elbrus kaetud igijääga. Kesk-Kaukasuses on palju lumiseid liustikke ning aastaringne lumikate ning kõige suurem jäätumise ja lume keskus ongi Elbruse mäe ümbruses (Kallejärv 1979: 3–13). Geograafide vaidluste tõttu selle üle, kas Euroopa ja Aasia piir ikka kulgeb piki Kaukasuse peeahelikku, ei ole jõutud kokkuleppele, kas pidada Elbrust Euroopa kõrgeimaks mäeks või mitte. Tehniliselt on Elbruse mägi suhteliselt lihtne, st peale kasside ja kirka ei vaja matkaja muid tehnilisi vahendeid, kuid kõrguse talumine koos raskete lumeoludega (mis sõltuvad ilmast) valmistab tipus käimisel paljudele suuri raskusi. Matk Elbrusele toimus Nipernaadi

reisiklubiga 1. juulist kuni 17. juulini 2009. aastal. Matkagruppi juhtis mitmekordne Eesti meister kaljuronimises ning suurte kogemustega alpinist Kalle Hansen. Kokku oli meid grupis 14. Meie baaslaager asus Terskolli külas 2150 meetri kõrgusel merepinnast. Tippu jõudis seitse inimest.

Alpid on Euroopa kõrgeim mäestik, mis hõlmab ligi 200 000 km² suuruse ala. Kaarekujulisena eraldab ta Itaalia ülejäänud Euroopast, ligi 1000 km pika, kuni 250 km laiana. Alpialasid jagavad Saksamaa, Prantsusmaa, Itaalia, Liechtenstein, Monaco, Austria, Šveits ja Sloveenia, kusjuures Austriale kuulub Alpidest suurim osa, 28,5%. Talle järgnevad Itaalia (27,2%) ja Prantsusmaa (20,7%). Alpide kõrgeimad tipud asuvad Lääne-Alpides, Mont Blanci ja Monte Rosa massiivis (Rienhardt 2011: 32). Mont Blanci mäetipu kõrgus on 4810 meetrit merepinnast. Matk Mont Blancile toimus väikeses grupis, kes olid Elbruse matka ajal headeks sõpradeks saanud, 21. juunist kuni 28. juunini 2010. aastal. Matkagruppi juhtis hobi korras mägedes palju käinud matkaja Veiko Orn. Kokku oli grupis kuus inimest. Mont Blancile kavatsesime minna Prantsusmaa poolt ning seepärast veetsime mäel mitteolemise päevad Chamonix' mägilinna lähedal telkimisplatsil. Kuna matk oli ebatavaliselt lühike, siis aklimatsioon kestis ainult ühe päeva Aiguille du Midil, mille kõrgus merepinnast on 3842 meetrit. Vaatamata sellele, et tõusime Midile tõstukiga, oli seal veedetud päev piisavalt raske: õhku ei olnud piisavalt, uni tuli peale, söögiisu ei olnud ning vestelda ei viitsinud. Enesetunne paranes üha enam, mida rohkem päev õhtusse vajus. Alla Chamonix'sse jõudes oli olukord jälle normaalne. Seltskonnast jõudsid tippu neli inimest. Usun, et pikema aklimatsiooni korral oleksid jõudnud tippu kõik matkajad.

Minu välitöö, mida viisin läbi 2007. aasta Kazbeki ja 2009. aasta Elbruse tippudele matkates, põhines aktiivsel osalusel ehk osalusvaatlusel, kus olin alati rohkem tegutseja kui vaatleja rollis, pidades siiski samal ajal pidevalt matkapäevikuid pigem enese tarbeks. Bakeri järgi võib aktiivset osalemist pidada kõige turvalisemaks ja teaduslikumaks, sest uurija ei varja oma uurijaidentiteeti ning saab grupiliikmetega sõbralikes vestlustes rääkida isiklikest ja sotsiaalsetest maailmadest põhjalikumalt ja üksikasjalikumalt (Baker 2006: 171–189). 2010. aasta Mt Blanci matkal tegin uurimustöö jaoks oluliselt teadlikuma välipäeviku, kuid minu osalus vaatlejana, kus püüdsin sageli olla pigem kõrvalseisjast uurija kui osaleja, ei õnnestunud päris hästi, sest grupis oli meid kokku kuus inimest ning mäel ei ole lihtsalt võimalik mitte osaleda söögitegemises, telgi ülespanemises ja muudes vajalikes tegevustes. Bakeri osalusvaatluse meetodi puhul välja toodud kriitika, et uurija võib ülemääraselt

samastuda rühma liikmetega, kaotada objektiivsuse ega suuda enam tegutseda uurija rollis (Baker 2006: 171–189, Laherand 2008: 234) on aga loomulikult samuti põhjendatud ning püüdsin välitööde käigus sellega pidevalt arvestada ning säilitada kriitilist väljastpoolt vaataja pilku.

Turismiuuringutes laiemalt annavad süvaintervjuud ning nende kombineerimine teiste meetoditega – nagu näiteks osalusvaatlus – tõepoolest põhjalikku informatsiooni mõistmaks turisti kogemust. Kui intervjuu abil, mis on tõenäoliselt kõige laialdasemalt kasutatud meetod uurimaks inimeste sotsiaalset maailma ja kogemusi (Davies 2008), saame teada, mida inimesed mõtlevad, tunnevad ja usuvad, siis vaatlus annab meile teada, kas inimesed ka käituvad nii nagu ütlevad (Laherand 2008: 225). Toetudes eelöeldule olengi oma uurimustöö meetoditeks valinud just osalusvaatluse ja intervjuude kombinatsiooni, kuna „osalusvaatlus pakub tänu oma paindlikkusele, lähedusele ja pikaajalisele kontaktile uuritavatega ning võimalusele täiendada seda teiste meetoditega, nt intervjuudega, häid võimalusi uuritavate vaatenurkade ja eluterviku mõistmiseks“ (Laherand 2008: 234).

2.1.2 Mina ja informandid

Alljärgnevasse tabelisse olen välja toonud informantide vanuselise ja ühiselt matkal käinute jagunemise:

Sugu	Kokku	Vanuseline jaotus		Matkanud minuga
Naised	7	20-30	3	3
		31-40	2	1
		41-50	2	1
Mehed	13	20-30	2	2
		31-40	4	2
		41-50	2	2
		51-60	4	1
		61-70	1	

Tabeli parempoolse lahtri number näitab inimeste hulka, kellega koos olen matkadel käinud. Kõigi intervjuueeritavate hulgast ei ole ma koos matkanud kaheksa inimesega (kuus meest ja kaks naist). Kõige rohkem olen neist kaheteistkümnest koos matkanud

ainult ühe inimesega, keda pean oma matkaguruks ning võtmeinformandiks, sest tänu temaga koos käidud Eesti jalgsi- ja veematkadele tekkiski mul tahtmine minna kodust kaugemale, mägedesse ja tippu ning kogeda tipus olles ülevat rahulolutunnet, millest kõik matkajad räägivad, kuid mida ma polnud veel kunagi tundnud. Kazbeki matkal oli meid kokku 18 (sh grupijuht) ning seal olnud inimestest intervjuerisin nelja: kolme naist ja üht meest. Matkale asudes tundsin ainult grupijuhti ning ühe matkajaga olin aastaid tagasi Eestis rattamatkal kohtunud. Elbruse matkal oli meid kokku 14 (sh grupijuht) ning informantide hulgas on antud matkaseltskonnast kaheksa inimest: kaks naist ja kuus meest. Enne matkale minekut kohtasin peaaegu kogu gruppi Karula veski ronimisõppusel, kuid see oli väga lühiajaline ning võin öelda, et Elbrusele läksin täiesti võõrasse seltskonda. Mont Blancil käisime Elbruse seltskonnast nelja inimesega – üks naine ja kolm meest. Kokkuvõttes saan öelda, et kogu koos matkanud informantide hulgast tundsin enne matkale minekut ainult kahte inimest. Kaukasusel olles aga tekkis meil oma väike seltskond, kellega mõttetegevus ja matkatempo haakus, oli suuresti ühesugune ning Mont Blancile läksime juba koos matkanud inimestena. Mitte matkal käinute seltskonnast oli mulle kolm täiesti võõrast inimest, ülejäänud viit tundsin ühistelt treeningutelt, neist kolmega olen käinud ka Olhava kaljudel kaljuronimisel. Kazbeki matkaseltskonnast lävin tihedamalt nelja inimesega – üks, kellega ühes telgis ööbisime, üks, kellega toimkonnas toitu valmistasime ja kaks matkasõpra, kellega lihtsalt on seniajani põnev koos aega veeta ja lobiseda. Kui veel paarkümmend aastat tagasi olid matkaseltskonnad suhteliselt homogeensed, siis tänapäeva muutuvus elus sõltub palju hetkeolukorrast, tööst, rahast ja võimalustest või *kui aeg sobib ning koht on atraktiivne ja kulutused rahakotisõbralikud, mõttes loodan, et matkal on ikka normaalsed tüübid koos ning siis lähengi matkale* (M, 33). See aga ei välista seda, et väiksemates gruppides on säilinud ikkagi kindel traditsioon ja harjumus koos matkale minna.

Tabelit (lk 28) analüüsid on näha, et vanuseliselt on jagunemine erinevate vanuseastmete vahel küllaltki võrdne, kuna *see on nüüd küll selline liikumise viis, millega võid hällist hauani tegeleda, lihtsalt eesmärgiks pole enam iga hinna eest tippu jõudmine, vaid looduse ja elu-olu nautimine* (M, 67). Staažikas alpinist Johan Ahlberg on kirjutanud, et alpinismis võib püsida spordipüramiidi tipus aastakümneid, tänu antud ala omapärale, läbi mille saab sügavamalt iseenesesse vaadata ning ümbrust tunnetada (Ahlberg 1997: 7).

Kuigi naisi on minu valimisse vähem sattunud, ei tähenda see seda, et naisi oleks matkajate hulgas vähem. Matkagruppide koosseisudes on naiste-meeste osakaal peaaegu alati enam-vähem võrdne, sest matkal jagub ülesandeid kõigile osalejatele sõltumata east või soost (näiteks grupijuht, grupijuhhi abi, arst, kokk, remondimees, ilmavaatleja, päevikupidaja jne). Peale selle nõuavad mägironimine, alpinism ja kaljuronimine lihtsalt head füüsilist vastupidavust ja võhma. Matka õnnestumiseks on oluline, et moodustuks ühtlane, võrdsete võimete ja huvidega grupp.

Vaatamata matkaklubide rohkusele ei kuulu mina ise ühtegi matkaklubisse. Kuna minu esimese mägitatka, Kazbeki matkaseltskonnaks olid pooled firmikad, siis pean ennast Tartu Ülikooli Alpiklubi Firn sõbraliikmeks. Võimalusel osalen nende üritustel, kuid seoses elukoha kaugusega süsteemsest treeningtegevusest ma kahjuks osa võtta ei saa. Hetkel ei ole ma leidnud veel piisavat põhjust kuulumaks mõnda matkaklubisse. Minu informantidest kuulusid täpselt pooled matkaklubidesse. Klubidest olid esindatud Alpiklubi Firn, Prantsuse Alpiklubi, Tallinna Kaljuronimisklubi, Harju Matkaklubi ja Tallinna Turismiklubi. Üht põhjust, miks paljud matkajad ei ole liitunud ühegi klubiga, iseloomustab informandi ütlus, et *matkaklubisse ei kuulu, hmm... ei tea isegi miks, küllap nende klubide, millega olen kokku puutunud, ahistava ja rivaalitseva hoiaku pärast teineteise suhtes* (M, 38). Nimetatud probleem vihjab Eesti väiksusele ning ka näiteks monopoolsusele matkavarustuse müüjate ja matkaklubide toimimise osas. Sageli nimetati klubisse kuulumise põhjuseks just organisatoorsete küsimuste lihtsama lahendamise võimalust: *Prantsuse Alpiklubi annab ka kindlustuse ja soodustuse mägihüttides* (N, 32).

2.1.2 Intervjuud

Hirsijärvi ja Hurme (2006: 42–43) järgi võib intervjuud jagada terapeutilisteks ja infokogumisintervjuudeks. Terapeutiliste intervjuude ülesandeks on käitumise ja hoiakute muutmine ning infokogumisintervjuude eesmärgiks on mingi teabe kogumine. Infokogumisintervjuusid saame jagada kaheks: praktiliseks intervjuuks, mille eesmärk on info kogumine mingi konkreetse probleemi lahendamiseks, ja uurimuslikuks intervjuuks, mille eesmärk on süstemaatiline infohankimine. Oma töö jaoks kogusingi andmed uurimusliku poolstruktureeritud intervjuu abil.

Intervjuu eeliseks on tema paindlikkus ning võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Kui intervjuus keskendub uurija ainult sellele, mida faktiliselt öeldakse, võib ta paljust ilma jääda. Kaduma lähevad fraasid, alatoonid, mõttetuna tunduvad pausid, kordused, miimika, ridade vahelt lugemine (Davies 1999: 126).

Osalusvaatlustele lisaks viisin läbi 20 intervjuud. Leian, et eelkõige süvaintervjuud ning nende kombineerimine teiste meetoditega annavad piisavalt informatsiooni mõistmaks matkaja kogemust. Lisaks rääkimis- ja kuulamisoskusele, mida intervjuus kasutatakse, on vaatlemine teine igapäevane oskus, mida on kvalitatiivsetes uuringutes rakendatud. Kui intervjuu abil, mis on tõenäoliselt kõige laialdasemalt kasutatud meetod, uurimaks sotsiaalset maailma ja kogemusi (Davies 2008) saame teada, mida inimesed mõtlevad, tunnevad ja usuvad, siis vaatlus annab meile teada, kas inimesed ka käituvad nii, nagu ütlevad (Laherand 2008: 225). Toetudes eelöeldule olengi oma uurimistöö meetoditeks valinud just vaatluse ja intervjuu kombinatsiooni.

Oma uurimistöö jaoks poolstruktureeritud intervjuu küsimuskava koostades vältisin kinniseid ehk suletuid küsimusi, sest Gillhami väitel annavad sellised küsimused vastustele liiga range raami ega lase tekkida vabal arutelul (Gillham 2000: 69–70). Seega kasutasin intervjuus ainult avatud ehk lahtisi küsimusi.

Üle poole intervjuueeritavatest olid matkajad, kellega olin matkal koos käinud, neid on kokku 12. Tasakaalustamiseks nende vastuseid, otsisin (nii internetist kui ka matkajate soovitusel) veel matkajaid, kellega mul puuduvad ühised kogemused matkal käimisest, kuid kes tegelevad mägitatkamisega, alpinismi ja kaljuronimisega, neid on kokku 8. Lähtusin Virtaneni väitest, et fenomenoloogilises uuringus võib informantide hulk ulatuda kuuest kuni paarikümneni (Virtanen 2006: 172). Püüdsin haarata oma valimisse erinevas eas inimesi, minu noorim informant oli 20-aastane, kellega ma olen ka kahel matkal koos käinud, ja vanim 67, kelle õpetuste järgi läbisin hiljuti Harju Matkaklubi matkajuhi koolituse. Intervjuud viisin läbi 1.–21. aprillini põhiliselt Tallinna ja Tartu kohvikutes, paaril juhul informantide kodudes ning paaril korral informantide töökohtades. Läbiviidud informandiintervjuud olid kõik poolstruktureeritud. Intervjuu läbiviimiseks oli välja töötatud intervjuuplaan (Lisa 1), kus olid kirjas teemad ja küsimused, millest soovisin kõnelda, kuid küsimuste esitamise järjekord oli vaba ning vaheldus erinevate intervjuueeritavate puhul vastavalt intervjuu käigule.

Antud uurimistöö tarbeks jälgisin rangelt kahte aspekti: olla tähelepanelik ning teatud mõttes eirata omaenda isiklikke hinnanguid ning samal ajal üritada pidevalt märgata ning hinnata enda kui uurija mõju intervjuueeritavatele. Daviesi järgi (Davies 2008: 112–114) peaks efektiivses intervjuuprotsessis olema ka intervjuueerija võrdne vestluspartner. Viimane väljendus minu intervjuudes tõsiasjas, et olin enamiku inimestega juba mitmeid kordi koos matkanud, samuti oli mul ise matkajana kergem jutule saada ka nendega, kellega ma polnud varem kohtunud ega koos matkanud. Niisiis olin ühelt poolt küll aktiivne vestluspartner, märksa olulisem aga oli „aktiivne kuulamine“ (Laherand 2008: 184), ning andmine intervjuueeritavatele võimalus rääkida just neist mõtetest ja seisukohtadest, mis on neile olulised.

Intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni. Hiljem kirjutasin intervjuud sõna-sõnalise täpsusega lindilt maha. Transkribeerimine oli üks aeganõudvamaid tegevusi (vt ka Laherand 2008: 178–179), sest teksti sisumuutuste vältimiseks oli oluline täpne lindilt maha kirjutamine, mida raskendasid aga asjaolud, et paljude kohvikus toimunud intervjuude ajal ei saanud ju paluda taustamuusika kinnipanemist ega kõrvallauas rääkijate vaikimist. Nende inimestega, kellega olin koos matkal käinud, oli intervjuu tegemine lihtsam ning nad olid kõik kõhklemata nõus ka intervjuude salvestamisega. Võõraste intervjuueeritavatega suhtlesin kõigepealt meili teel, siis telefonitsi ja pärast kokkuleppeid jõudsin kohtumiseni. Meilides tutvustasin end ja oma uurimisprojekti ning enne intervjuud küsisin veel kord üle, kas informant on lindistamisega nõus. Õnneks ei vastanud keegi negatiivselt. Intervjuude transkribeerimine on äärmiselt vaevanõudev, kuid arvan, et informandi seisukohalt on see ainuõige ning aus. Lindistamata intervjuu puhul on suurem võimalus öeldut väärtalt interpreteerida. Kokkuleppel intervjuueeritavatega on kõik antud uurimuses osalenud informandid jäänud anonüümseteks.

Uurimust kirjutama asudes ning mõeldes matkajatele, kellega intervjuud läbi viia, otsustasin valida eelkõige matkajad, kes olid vähemalt korra minu matkakaaslasteks olnud. Nende juttude tasakaalustamiseks valisin välja veel kaheksa matkajat, kellega mul otsesed kokkupuuted eelnevalt puudusid. Intervjuu vastuseid analüüsisides sain aga aru, et vastustes suuri erinevusi ei tekkinud ning seega ei pidanud ma informantide edasist liigitamist nõ „omadeks ja võõrasteks“ kuidagi oluliseks.

2.2 Refleksiivsus uurimistöös

Refleksiivsus ehk võime ära tunda, kuidas uurija oma isiksusega mõjutab uurimuse tulemusi, on iga uurimuse tegemisel äärmiselt oluline. Vaatlus, kogemine ja järelduste tegemine on uurija jaoks olulised märksõnad. Uurija ei saa loomulikult olla jälgija rollis üksnes kõrvaltvaatajana, sest ta ei saa astuda uuritavast maailmast väljapoole (Hammersley, Atkinson 1983: 103–107). Isegi uurijale tuttavate teemade puhul jääb ta siiski väljastpooltulijaks ehk *outsider*’iks, mistõttu ei ole talle kogu informatsioon vaatluse teel kättesaadav (Hammersley, Atkinson 1983: 103–107). Töö sissejuhatuses kirjeldasin, et olen selle võrra enesekindlam uurija, et tunnen end matkamises *insider*’ina, mis muidugi ei välista seda, et uurimustöö käigus tehtud vaatlused ja intervjuud jätavad ka informantidele võimaluse toimuvat interpreteerida (Hammersley, Atkinson 1983: 103–107).

Hammersley ja Atkinson rõhutavad, et lähtudes uurimuse ja analüüsi lõppeesmärgist saab eristada kahte uurimuse tüüpi: sündmusi ja sotsiaalseid protsesse kirjeldavate uurimuste näol on tegemist mitte ainult kirjelduste, vaid ka valiku- ja interpretatsioonikonstruktsioonidega; teised uurimused on teoreetiliste mudelite loomiseks selgitusi jagavad ning testivad. Hästi põhjendatud teoreetilised ideed annavad palju teadmisi sotsiaalsete protsesside organiseerituse kohta, kuid fenomenist endast nad ülevaadet ei anna. See on vastupidine esimese uurimustüübiga, kus uurimus annab fenomenist mitmekülgse ülevaate, avades erinevaid teooriate loomise võimalusi (Hammersley, Atkinson 1983: 170–177).

Neutraalne kirjeldamise keel puudub, järelikult pole olemas ka neutraalset uurimust, uurija on ainult loo jutustaja ning see lugu koosneb argumentidest (Hammersley, Atkinson 1983: 205–213). Helena Ruotsala juhhib tähelepanu kriitilisuse aspektile uurimustöös, rõhutades, et iga uurija peab põhjalikult analüüsima oma rolli uurija ja interaktsioonipartnerina. Välitöödel (osalus)vaatlust või muid uurimustöö jaoks tarvilikke tegevusi tehes on uurija vastamisi eelduste ja puudustega, mis tulenevad tema taustast ja (sotsiaalsest) positsioonist (sugu, vanus, rass, klass, rahvus jne). Uurija on kohustatud mõtlema, kuidas saada hakkama oma subjektiivsusega (Ruotsala 2001: 117–119).

2.2.1 Eneserefleksioon

Fenomenoloogilise lähenemise puhul ei lähtuta niivõrd rangelt kehtivatest „etteantud” teooriatest, vaid püütakse nähtust esmalt ehedalt tunnetada, seda läbi elada. (Virtanen 2006: 165–169). Fenomenoloogilise uurimuse eesmärgiks on tuua esile uuritavate inimeste vahetud kogemused. Seega sobib seda kasutada kõigil teadusaladel, kus tuntakse huvi subjektiivse kogemuse vastu (Virtanen 2006: 165). Tegemist on lähenemisega, kus esmaseks peetakse mingi fenomeni ise kogemist ja sellele järgneb kogemuse kriitiline mõtestamine, mõtlemise abil läbielatu korrastamine. Eneserefleksioon on oluline, kuna me peame olema uurimisprotsessi ajal endast ja oma rollist teadlikud (Ehn, Klein 1994, cit Ruotsala 2001). Veel paarkümmend aastat tagasi pidi uurimuse läbiviija oma subjektiivset mina püüdma tahaplaanile suruda ja püüdlema „objektiivsuse“ poole (Myerhoff, Ruby 1982, cit Aro 1996). Tänapäeval mõistetakse, et uurija on emotsionaalne ja aktiivne subjekt, kes võtab uurimisest aktiivselt osa, (kaas)luues oma uurimissubjekte ja -teemat. Teiste uurimine tähendab sisuliselt ka iseenda uurimist. Lähtudes eelnevast, saame öelda, et eneserefleksioon on ennast peegeldav uurimus, mille üks osa on teekond iseendasse (Ruotsala 2001: 119). Intellektuaalsed protsessid, sealhulgas ka mõtlemine, on seejuures vaid abivahendid, et vormistada tulemused nähtavas vormis. Ka iga intervjuu puhul tunnetasin, et minu kohalolek, isik ja küsimused avaldavad informandile suunavat mõju.

Uurimismeetodeid rakendades oli reflektiivsuse küsimus mulle nii välitööde kui ka töö kirjutamise ajal väga oluline. Olles ise sattunud mägedes mitmesugustesse „tavaelust“ väga erinevatesse olukordadesse, kujutan ma väga hästi ette, mida informandid mingeid situatsioone kirjeldades silmas pidasid. Teiselt poolt ei tohi ära unustada, et ka väga tuttavaid olukordi tuleb uurida viisil otsekui oleks tegemist võõraste kultuuridega. Uurimistöö eesmärgiks ei tohi olla uurija isiklike veendumuste kinnitamine, vaid uued avastused ja tõlgendused (Gillham 2008: 70–71). Kvalitatiivse uurimuse puhul on oluline eristada teaduslikke leide oma muudest isiklikest kogemustest üldistava teadmise taotlemise huvides (Virtanen 2006: 198–199).

Iga uurija peab teadvustama enda mõju uurimissituatsioonile ning samuti seda, kui palju ja mis suunas ta seda teinud on. Daviesi järgi tähendab reflektiivsus just seda, et uurija on teadlik oma mõjust uurimisprotsessile (Davies 2008: 7).

Vaatamata kõigile loetud teooriatele, tuli intervjuude ajal iga intervjuueeritavaga isemoodi käituda. Mõnele intervjuueeritavale piisas suunavast

küsimusest, kui juba sain ülipõhjaliku ja pika seletuse paljude pisiasjadega. Mõne puhul tuli küsimusele väga konkreetne vastus ning kogu aeg tuli lisaküsimustega vastust täiendada. Intervjuude ajal kogesin, et igaüks konstrueerib oma matkamälestust isemoodi, arvestades just talle olulisi aspekte ja nüansse. Lorimer ja Lund väidavad, et mägironijatele on oluline mägedest saadud kogemuste hoidmine, salvestamine ja „hooldamine“ (Lorimer, Lund 2008: 196). Seepärast pidin olema eriti tähelepanelik, hinnates enda mõju intervjuueeritavalt saadud andmetele, ning ka peast heitma oma isiklikud kogemused ja tõekspidamised mägironimisest. Samuti on minu kui uurija kogemus antud uurimistöös peaaegu sama oluline kui informantidelt kirjapandud kogemused.

III peatükk. Matkakogemus: motivatsioon ja ümbritseva keskkonna (kehaline) tajumine

Mägedes on ohtlik. Miks aga sinna ikkagi minnakse? Küllap ei oska minejad isegi sellele täpselt vastata. Kuid kes on korra olnud mäetipus ja imetlenud sealt avanevat vaadet, seda tõmbavad mäed magnetiga tagasi. (Raukas 2005: 8).

Olin siis 16-aastane ja ma nägin Kaukasust, esimest korda kolme kilomeetri kõrguselt Elbrust ja vaatasin, et need on lahedad vennad, kes sinna otsa ronivad ja ma tahtsin ka lahe vend olla (M, 35).

Unistasin matkamisest juba lapsena, kuid jõudsin selle juurde umbes kaksteist aastat tagasi, mil juhus viis mind kokku mitmete selle ala harrastajatega. Olin õnnelik, et mind kutsuti kaasa avastama Eestimaa põnevaid kohti nii jalgsi, rattaga kui vett mööda. Kuulasin sõprade lugusid mägedest, lugesin matkakirjeldusi – kõik see tundus väga ahvatlev ja põnev, täis ohte ja ilu. 2007. aasta juulis muutuski ka minu maailmapilt avaramaks tänu mägedelt avanevale vaatele.

Beedie ja Hudsoni järgi on just ootamatused need, mis tekitavad reisimise ajal seiklusi ning loovad põnevust ja ootusärevust (Beedie, Hudson 2003). Turismi üks kesksemaid funktsioone ja väljundeid Paul Beedie järgi on eemaldumine tavalisest keskkonnast ning sisenemine erilisse ja just seda matkamine matkajate jaoks ongi. See pakub inimestele nauditava kogemuse ja on eriliseks muljete pagasiks (Beedie 2003).

Eelnevale toetudes analüüsin töö antud peatükis matkajat ning püüan selgusele jõuda:

- 1) motiveerivas jõus, mis sunnib inimest seljakotti pakkima ja teele asuma;
- 2) selles, kuidas matkajad tajuvad end ümbritsevat keskkonda.

Nendele küsimustele pöörasin oma välitöödel ning kogutud materjali analüüsimisel kõige enam tähelepanu.

Võrreldes muude turismivormidega on matkamine äärmiselt füüsiline ja sportlik tegevus. Matkaspordi käsiraamatus on lausa olemas mõiste matkaspord, milleks on spordiala, mis vastab teatud eeskirjadele ja normatiividele (vt ka 1. peatükk, lk 14). Seda kõike saab kogeda just raskuskategooria matkade puhul. Lisaks

füüsilisele pingutusele on matkamise puhul väga oluline järgida väga täpselt kõiki etteantud juhiseid.

1990. aastal ilmus sotsioloogi ja turismiuurija John Urry (2002) tänini mõjukas teos *The Tourist Gaze* („Turisti pilk“), mis keskendub ennekõike turismi visuaalsetele aspektidele. Urry kirjeldab, kuidas turistid otsivad (ja tarbivad) ennekõike vaadet, visuaalset elamust (ja ka kuidas turismitööstus neid pakub ja „lavastab“). See, mida peetakse vaatamise vääriliseks, on küll individuaalne, tuleneb aga paljuski just turismitööstuse pakutavatest nt brošüüridest ning paljuski nendega seotud inimese veendumustest selle kohta, missugune näeb välja näiteks „tõeline inglise küla“ või „prantsuse viinamarjaistandus“. Ka mägitamatkajate jaoks on visuaalne elamus oluline, seda demonstreerib ilmekalt peatüki alguses toodud Anto Raukase tsitaat.

Teisalt aga on selge, et vaid visuaalsele keskenduv käsitlus jääks ühekülgses igasuguste turismivormide, eriti aga matkamise uurimiseks. Tänapäeval vaadeldakse turismi üha sagedamini just kehalises kontekstis, kaasates analüüsi ka inimese teised meeled. Kui Urry jaoks on pigem nägemine turisti juhtiv meel, siis Soome uurijad Soile Veijola ja Eeva Jokinen (1994) väidavad, et just kehalised kogemused on nii mõnegi turismiliigi puhul sageli märkimisväärselt olulisemad (näiteks rannapuhkuse puhul tõusevad esiplaanile soe päikeseline ilm, kuum liiv, meri jne). Ka matkamise puhul ei saa mööda vaadata ümbritseva keskkonna füüsilisest ja mitmesuguste eri meeltega tajumisest.

Paljude erinevate turismivormide puhul saavad matkajad rääkida oma reisimälestusest läbi kehalise kogemuse ning matkamise puhul on see eriti oluline, sest esikohal on enese proovilepanek ja füüsilised võimed ning sooritus on väga oluline. Nii asendab n-õ passiivset vaatlemist pigem soov külalastatavas paigas ise midagi teha ning kogeda (Franklin 2003).

Veijola ja Jokinen on veendunud, et just soov asetada oma keha teise keskkonda, säärasesse, mida inimene on seni ehk kogenud vaid visuaalsete vahendite kaudu (teler, brošüür), on reisile minekuks väga oluliseks ajendiks (Veijola, Jokinen 1994). Võib-olla sellepärast ongi turismiuuringutes võrdlemisi vähe keskendunud matkamisele ja matkajale, kuna matkamine kätkeb endas peaaegu võrdsena kõiki meeli, kätkeb olemist, tegemist, tunnetamist ja nägemist (Lund 2005).

3.1 Matkajate motivatsioonid

Turistid pole kunagi esimesed võõrad, kes käivad maailma kõige isoleeritumates kohtades. Sageli on enne neid seal käinud vallutajad, kauplejad, misjonärid, seiklejad, antropoloogid jpt (Smith 1989).

Juba 19. sajandil hakkasid lääneriikide peamiselt jõukamad, heal elujärjel olevad inimesed end „testima“ läbi mäespordi, nagu kaljuronimine ja suusatamine. Selline tänapäeva mõistes seiklusturism oli seotud romantismiaegse liikumisega 18. ja 19. sajandi Euroopas, mis rõhutas looduse salapära, puutumatus ja ilu ning kus mäed olid väga olulisel kohal. 19. sajandi mägisportientusiastid olid sellest ideoloogiast väga mõjutatud. Praeguseks on romantism juba ajalugu, aga inimesed siiski otsivad seiklust mägedes ja paljud mägironijad räägivad ikka veel mägede spirituaalsusest või vaimsusest, millest õhkub romantismiajastu ideoloogiat (Swarbrooke, Beard, Lechie, Pomfret 2003: 44).

Läänelikes ühiskondades on tarbimine äärmiselt elustiilikeskne. Üks moodus, kuidas sotsiaalsel tasandil eristuda, on turism (Holden 2008: 42–43). Parema enesetunde saamiseks reisivad mõned turistid populaarsetesse puhkekohtadesse ja naudivad seal viibimist. Üldjuhul loob see hea enesetunde ning tõstab sotsiaalse staatuse tunnetust. Matkajaid valdab sarnane tunne pärast kolmenädalase matka lõpetamist, kui nad on füüsiliselt väga väsinud. Juhul, kui matka eesmärk sai täidetud ning seda ei rikkunud ilm, traumad ega looduskatastroofid, ollakse kehaliselt väga väsinud, kuid vaimselt positiivselt meelestatud. Matka positiivsele meenutamisele aitavad kaasa fotod, marsruudil juhtunud sündmuste taaselustumine teistele jutustamise ajal ja matkasöögi maitseelamused. Nendele asjadele mõeldes unustab matkaja oma villis varbad, hõõruvad kotisangad ja valutava selja ning tahab ikka ja jälle matkale minna.

Urry väitel ei otsi inimesed rahuldust toodete tarbimisest, ostmisest või tegelikust kasutamisest. Rahuldus tuleneb pigem ootusest kogeda reaalsuses seda, mida nad oma vaimusilmas on ette kujutanud. Kuna reaalsuses on inimesed harva rahul ostetud tootega, sest pigem ollakse rahul selle ettekujutamisega, jätkatakse igavesti millegi „täiusliku“ otsinguid (Urry 2002: 13). Antud uurimustöö raames võib n-ö turismitooteks pidada kogemusi ja elamusi tavarutiinist väljaspool.

3.1.1 Minemise vägi

Mägironimine on tõusnud väga populaarseks matkamise liigiks, millest põhjalikke uurimustöid on aga suhteliselt vähe. Uuringute vähesus ei lase meil võib-olla veel lõpuni mõista mägironijaid, nende motivatsioone ja näiteks riskivalmidust mägedes ronides (Pomfret 2006: 113). Elame urbaniseerivas maailmas, kus enamik rahvastikust elab linnades. Inimene püüab välja astuda oma igapäevaelu rutiinist ning leida endale meelepäraseid tegevusi. Üks võimalus selleks on minek loodusesse: mäed, järved, ookeanid, kõrbed, džunglid ja muud n-ö metsikud kohad esindavad paljudele tavarutiinist eemale pääsemist, need pakuvad põnevust, stimulatsiooni ja potentsiaalseid seiklusi (Beedie, Hudson 2003: 625). *Matkamine on tavarutiinist välja tulemine ning matkamine on see, mis pakub põnevust, ennast proovile panna ning oma piire kombata* (N, 26). Pomfreti järgi on mägironimisele minejate peamisteks motivaatoriteks väljakutse ja risk, katarsis, tunnustus, väljaspool tavaolukorda viibimine, teatav kontroll paiga üle ning loovus (Pomfret 2006: 117). Mõeldes tagasi oma esimesele mägironimisele, oli minu esmane mõte ainult see, kas saan hakkama. Peale eelpool Pomfreti nimetatud motivaatorite, saame rääkida ka teistest motivatsioonidest, näiteks eneseteostusest. Samuti on matkale minemise suureks motivaatoriks sageli soov riski kogeda. Kui risk on ühel hetkel reaalsus, siis muutub väga oluliseks oskus kriisis hakkama saada (Swarbrooke et al 2003: 184). Vastandina matkamise füüsilisele koormusele on matkal olemas ka esteetiline pool: mägedest avaneva vaate lummas ilu.

Kazbeki välipäevikusse olen kirjutanud: *Milline ärevus on sees, Triin, ELF-i jalgrattamatkadelt, tore, et vähemalt ükski tuttav nägu on, ütleb, et tema küll ei karda, aga mul on ikka pidev meeltesegadus. Ma ise tahtsin ju tulla, kuid ei tea, kas saan hakkama. Teised on vinged tegijad. Oma viga, et ei jõudnud seltskonna tutvumisõhtule. Kõik on ju täiesti sõbralikud... ei ma ei tohi viriseda... ise tahtsin ju tulla... ma teen selle ära... Kazbek- siit orust vaadates mäge tundub võimatu talle läheneda - nii lähedal ja ometi nii kaugel. Ilus lumine tipp kutsub oma vaikse salapäraga. Aga praegu peab aklimatiseeruma. Oleme 1800 m peal. Eemalt paistab klooster, mis on 2400 m peal ning alles siis tuleb meie järgmine ööbimispaik. Oh, kas jätkub mul jõudu vastu pidada? Kas saan hakkama?*

Niisiis on mägironimise puhul oluline roll eneseteostusel. Üritatakse end proovile panna ja näha, milleks võimeline ollakse. Mägironija ja kirjanik George Mallory vastas pisut enne oma surma 1922. aastal küsimusele, miks on oluline ronida Mt Everesti otsa: „Sest see on seal!“. Ta soovis sellega rõhutada, et teaduslikud avastused polnud ronimise eesmärgiks omaette, vaid mägede otsa ronitakse just seetõttu, et nad on olemas. Ronitakse, kuna mägedes on uut, mida iseenda jaoks avastada ja uurida (Abramson, Fletcher 2007: 3–8).

3.1.2 Matkaprotsess ja motivatsioonid

Oluliste faktoritena mägedes matkamise juures töid minu informandid välja järgmised viis kõige olulisemat momenti: matk kui protsess; matk kui hea seltskonnaga koos olemine, tegemine, läbielamine; matk kui kaunid loodusvaated; matk kui hea enesetunde andja ning matk kui ökonoomsuse õpetaja.

Toetudes Mannelli sotsiaalpsühholoogilisele definitsioonile, mille järgi iga kogemus või meeleseisund on unikaalne ja iga inimese puhul individuaalne, võib öelda, et inimesed pööravad puhkuse kvaliteedile rohkem tähelepanu kui kvantiteedile (Mannell 1984: 13). Eranditult kõik minu informandid ütlesid, et matkamine on neile puhkuseks ja puhkamine ongi matkamine. *Matk on nii üht kui pisut teist, see on võimalus oma tavarutiinist välja astuda ja teha midagi muud* (M, 33). *Matkal olles ma ei taha puhata, sest ma veedan puhkust matkates* (N, 44). Pooltel informantidel lisandus sellele veel töö tegemise aspekt, olles grupijuht või oma seltskonna liider – *grupijuhina on lihtsalt suurem vastutus ja eelnevalt palju ettevalmistustööd, aga kõigele sellele vaatamata on matk ikkagi puhkuseks* (M, 51).

Holdeni väitel on turistidele olulised rikkumata looduskeskkonnad, näha ei soovita mustust ja vaesust (Holden 2008: 40). Mägimatkaajate puhul on see pisut teisejärguline, sest mägedes ollakse siiski väga kasinates tingimustes ning kõik, mis märke viiakse, see tuuakse ka eranditult alla tagasi. See on matkaajate reegel, millest väga rangelt kinni peetakse. 1993. aastal uuringufirma European Tourism Analysis poolt läbi viidud küsitluses paluti turistidel hinnata seda, mis on sihtkohas neile kõige olulisem. Tulemused olid järgmised (sulgudes minu täiendused informantidelt saadud infoga): ilus maastik (ka matkaajatele on see oluline), lõõgastav atmosfäär (seda soovisid ka matkaajad), puhtus (matkaajatest ei maininud seda keegi), päikesepaiste

(matkaja ütleb, et ei ole halba ilma, vaid on vale riietus), tervendav kliima (mägedes viibimine ongi tervendav), head toidud (matkaja toitub hästi kodus olles, sest välitingimustes sööb ta seda, mida on kerge endaga kaasas tassida, mis saab kiirelt valmis, on toitev ja täidab kõhtu), vaikus ja vähe liiklust (vaikust on mägedes küllaga, kuid autoliikluse asemel on teinekord inimeste liiklus nii tihe, et viletsamatel telkimisplatsidel tuleb külge külje kõrval telgis olla), maakohale sarnane ümbruskond puutumatu looduse poolest (mäed ongi maakohad) ja läheduses peab olema atraktiivseid ekskursioonipaiku (seda matkajad ei nimetanud ning see tuleb kõne alla vaid vahetult enne ärasõitu, mil jääb üle aega, et vaadata ja külastada mõnd kohalikku vaatamisväärsust) (Holden 2008: 41). Mägimatka eriliseks tegemise mõjuteguritena nimetasid informandid järgmisi tegevusi: lumel magamine (viiel korral), hea seltskond (kõigil), tavarutiinist välja tulemine, sõpradega koos olemine, naljatlemine, iseenda proovilepanek ning enese ületamine, mõnusa füüsilise koormuse saamine, uue piirkonna tundma õppimine, inimesed, imelised loodusvaated, kohalik kultuur, eesmärgi täitmine, tippu jõudmine, protsess ise, mittevirisemine, saab mobiililevist välja, tsivilisatsioonist eemale saamine, värske õhk, teelolemise tunne, raskuste ületamine, mägede tõmme ja *Leninilt suuskadega alla sõitmine, vaat see on võrratu tunne* (M, 51), et *tagasi tülles aru saada, mis on elus tõelised asjad* (M, 33). Grupijuhid täiendasid nimekirja järgnevate momentidega: *matka korralik ettevalmistamine, grupi moodustamine ning üleliigse varustuse mitte kaasa võtmine* (M, 67), sest nende tingimuste täitmisel õnnestub matk alati, muidugi juhul, kui ilm alt ei vea.

3.1.3 Ootamatused matkal

Holden väidab, et mäed on karmid ja metsikud kohad, kus on sageli halvad ilmaolud ja seal on palju ohtusid, nagu näiteks ekstreemsed tingimused ja langevad kivid. See teeb vaba aja veetmise mägedes sageli riskantseks ja ohtlikuks ning just selline ebakindlus ja võimalus, et matkajaga midagi juhtub, annab asjale põnevust. See kõik kokku teebki mägimatkamisest seikluse (Holden 2008: 204).

Mägedes võib igasuguseid ootamatusi tekkida eelkõige ilma või tervisega. Vahel võib inimene teha rumala otsuse, arvates, et see on antud hetkel õige.

Mul pole vigastusi tekkinud. Olen jäänud väga tõsiselt haigeks, oleks saanud surmaga selle haiguse tagajärjel. Just puudus kogemus, sellepärast... ja ütlen ka praegu noortele: ärge hakake kellelegi midagi tõestama. Tookord kõrgmägede kogemus oli mul 7000-ne olemas, enne seda olin käinud üle 5000 ja kuna Eestis on tõsistesse gruppidesse saamise probleem, seal on kindlad grupid, kes seal käivad. Mul õnnestus sinna saada ja nii tekkiski see enda tõestamise teema. Tahtsin näidata, et suudan ka 40-se palavikuga mägedes käia. Teised pidid mind alla lohistama ja päästma mu elu. Aklimatiprotsess sai tuksi keeratud. Ka mul õnnestus taastuda ja piisavalt kõrgele jõuda. See ränk üleelamine annab eluks ajaks tugeva kogemuse, kuidas asjadesse suhtuda ja kuidas sina grupijuhina pead kõikidest asjadest aru saama (M, 48).

Sellised kogemused õpetavad ning jäävad elu lõpuni meelde. Eluks ajaks jäävad meelde ka juhtumid, kus grupijuht oma gruppi rohkem tundma õppides tahab teada, milleks keegi suuteline on, ning korraldab seejuures katse, ilma et keegi grupiliikmetest sellest arugi saaks.

Ekstreemsused jäävad meelde. Olime turiaadil ja pidime jõge ületama. Juhtus aga nii, et ühel hetkel läks põhi alt ära ning ma vajusin muudkui allapoole. Pinnale enam ei saanud, lõpuks oli Künnap kaldalt karjunud, tõmmake nüüd siva. Mul tuli ikka suust vett välja pumbata. Peale seda kutsus Künnap oma alpinismiklubisse (M, 51).

Positiivne, kui sellised „ettenägematud katsed“ on piisava kontrolli all, nii et ei teki olukorda, mis võiks mõneks ajaks matkakirge pidurdada või matkamisse isegi aastatepikkuse pausi tuua. Vaatamata ootamatustele, ei ole minul ükski ebaseadlik üllatuslik olukord mägedes käimise kirge lõplikult vaigistanud. Peale füüsilise vastupidavuse peab matkaja omama kindlat meelt. Muidugi võib alati ette tulla ka probleeme inimestevahelistes suhetes.

Mind ajas närvi minu telgikaaslane, et ta oli nii räpakas, asjad olid ligadi-logadi. Tegin talle läbi huumori märkusi, kuid see ei aidanud. Kodus elasin selle kõik oma mehe peal välja. Inimesena oli ta väga hea, alati andis mulle küpsise, kui mul raske oli (N, 28).

Sellised situatsioonid õpetavad ning panevad matkaja mõtlema selle üle, kas olukorda peab võtma kui ebaseadlik kogemust või tuleb sellesse suhtuda kui ajutisse ebaseadlikkuse, millest tuleb üle olla.

2007. aasta Svaneetia matkal oli palju ebaõnnestumisi järjest: priimused ütlesid üles, omavahelised lahkkelid, ühe matkakaaslase vigastus ning halb

ilm. Kuna ilm nõökis kuni lõpuni välja, siis otsustasime loobuda. Võime ju alati siia tagasi tulla (M, 58).

Samuti võivad matkajal mägedes tekkida probleemid varustusega, mis kuluvad või on hoopis koju ununenud. Elbruse välipäevikusse olen kirjutanud: *Kui tore, et minu matkasaapad vastu peavad. Tiidul lagunesid matkasaapad juba kolmandal päeval ära, andsin talle nn macaivari teipi, millega ta oma saapad kinni tõmbas; vaatame, kas peavad matka lõpuni vastu ja kas ta üldse saab nendega üles tulla? Ja Kaarlil pole käimiskeppe kaasas, ei tea, kuidas ta mõtles üles minna. Oma nooruse õhinas tegi ta endale puuroigastest kepid. See pani meid kõiki muigama, kuid meie Kajaga leppisime kokku, et kui ta nende keppidega tipus ära käib, siis paneme keppidele roosad lipsud külge.*

Ootamatud olukorrad ning nende lahendamine matkal aitab kaasa sellele, et matkajate kohta, kes on matkadel pikalt koos olnud ning kes teevad üksteisega palju koostööd, saame öelda, et nii kasvavad kogemus ja grupitunnetus (Ingold, Vergunst 2009: 192).

3.1.4 Tippu minemise võlu ja valu

Matkajate ümbruse tajumisest aru saamiseks tuleb ümbrust vaadelda suhtes keha ja liikumisega. Liikudes erinevatel pinnareljeefidel tunnetab matkaja maapinda. Samas jälgib ta ka ümbrust. Sellist tunnetust nimetab Lund (2005) *sense of touch*. Matkakogemus on oma olemuselt ülimalt kehaline ja meeleline, kus kõigi meelte koosmõju on väga suur.

Tippu jõudmine ei ole kõigile jõukohane. Paljud esimest korda mäes ronivad matkajad võivad leida, et huvi tipu vastu jahtub, tulevad teised segajad ja teised vaba aja veetmise võimalused, mis võivad saada hoopis tähtsama ja olulisema koha (Ingold, Vergunst 2009: 193).

Nii näiteks olen kirjutanud Kazbeki välipäevikusse: *Laupäev, 21. juuli 2007 Oh, mis päev... 5.30 asusime teele. Natukene ärevust, natukene õudust, natukene külma ja just selliste tunnetega asusime teele, vähemalt mina...oh, olen väsinud, veel 120 m viimast pingutust. Võtsime seongusse; Žurabi, mina, Margit, Žurabi sõber. Jõudsime tippu- see oli raske, jõle raske. Ülesse jõudes hakkasin nutma. Väike lumine platoo, mille ühel serval karniis, mis on kohe valmis alla varisema. Ilus oli, hetkeks*

oli näha Kaukasuse ilu, pilved tulid ja läksid. Olin 5047m kõrgusel kell 9.52. Ma tegin selle ära!!!!... ainult pool tundi seda ilu Kazbeki tipus. Kas ma oleksin siia jõudnud üksi, vist mitte. Ma ei saa küll seda öelda, et kõies olemine ei lubanud mul tõusu tippu pooleli jätta, kuid ma ei julgenud öelda, et ma ei jõua, et raske on. Kampas on kergem, ausõna.

Kazbeki tippu said kõik meie grupi liikmed ning praeguseni tegelevad kõik mägitatkamisega, vastavalt rahalistele võimalustele ning vaba aja olemasolule. Elbruse matkagrupi 16 liikmest said tippu seitse: kuus meest ja naiste hulgast ainukesena mina. Mägitatkamisega tegelevad kõik edasi.

Elbruse päevikusse olen kirjutanud: *appi, kui väsinud ma olen 11,5 tundi üles kõndida selleks, et pool tundi tipus rõõmupisaraid valada, sest mina üksi naistest jõudsin tippu, see oli pingutav, ma ei rääkinud ühtegi sõna, ma lihtsalt ei jaksanud, Kaarel kogu aeg küsis, miks ma vait olen, suutsin vaid öelda, et all seletan, äh, mis siin ikka seletada, hoian lihtsalt jõudu kokku. Allatulek kestis 5,5 tundi ja tohutu uni tuli peale, nagu puhkama istusid, nii kohe tukastama kippusin. Nüüd on see möödas, nüüd olen lihtsalt 5642 m kõrgusel ära käinud, näinud Elbruse läänetippu ja ... hommikul telgist välja tulles naersid mehed, et olen endale botoxit süstinud. Õnneks nägin Kaja päikesepillide peegeldusest, et mu silmad-nina-põsed on ühtlaselt kinni paistetanud, sest tänu tipuöö sissemagamisele olin unustanud päikesekreemi peale panna. Appi, mis nüüd saab?*

Antud sündmus minu matkaindu pole kahandanud. Intervjuude käigus selgus, et paljud matkajad olid üle elanud sisemisi kõhklusid ning pidanud oma peas pikki monolooge selle kohta, kas minna edasi tipu poole või pöörduda tagasi baaslaagrisse. Mägedes on reegel, et kui tunned poolel teel, et enam ei jaks, siis tuleb tagasi pöörduda, sest tipus olles ei suuda ükski matkaja lisaks oma väsimusele ning mäest alla minemise pingutusele „võtta õlale“ teist matkajat ja hakata temaga koos mäest alla minema. Ka ebaõnnestumised on õnnestumised, sest tagasi vaadates on igast kogemusest võimalik õppida, analüüsida ja järeldusi teha, et järgmisel korral läheks paremini.

Mont Blanci kuueliikmelisest seltskonnast said tippu neli: kolm meest ja mina. Selle grupi meesliige, kes tippu ei jõudnud, ei tegele mägitatkamisega ning tippu mitte jõudnud naisliige ütles, et tähtis on *liikumise protsess* (N, 39).

Mägedes käimisega on kaasas pidev eneseületamise moment. Raskesse tippu minnes on 47 korda selline tunne, et nüüd oled täiesti läbi ja võiks tagasi pöörata, aga siis lähed ikka edasi ja lõpuks oled tipus väljas ja siis veel jõuad alla ka. Minu eesmärgiks on tõusta maailma iga riigi kõrgemaise punkti. Tajumulcol oli aega pikalt mõelda tehtu üle ning saan öelda, et olen käinud 50 erineva riigi kõrgemas tipus (M, 35).

3.1.5 Positiivne mõju matkajale

Matkamine ja vaatamine või vaatlemine on üksteisega seotud. Ühte ei ole ilma teiseta, sest kui sa matkad, siis paratamatult vaatad loodust ja ammutad seda endasse (Ingold, Vergunst 2009: 197). Informantide intervjuud kinnitavad öeldut, sest matkaja jaoks on oluline nii füüsiline kui ka visuaalne kogemus. Tähtis on end proovile panna teatud vahemaa läbimisel, raskuste ületamisel või tippu tõusmisel.

Sageli on matkajatele oluline motivaator soov tunnetada midagi loomulikku, maalähedast ning tsivilisatsioonist puutumatu, seda, millest linnaelus puudu jääb. Holden'i järgi käivad linnades elavad inimesed suviti rohkem puhkamas kui maal elavad inimesed. Saame öelda, et linnaelu soodustab turismi, et pääseda eemale linnamelust. Peale selle on linnades kõrgemad sissetulekud ja väiksemad majapidamised, mis omakorda võimaldavad lihtsamalt reisida, sest puudub kohustus hoolitseda nt kariloomade (lehmad, hobused jne) eest (Holden 2008: 45). Kuigi paljude minu informantide lapsepõlvkodu oli maal, elavad kõik nad hetkel linnades ning seepärast olid neilt saadud vastused küsimusele matkamise mõjust isiksuse kujunemisele äärmiselt põnevad. Antud uurimustöö kontekstis aitab nende mõjude kirjelduste analüüs paremini aru saada matkaja mõttemaailmast. Peale selle, et matkamise juures *eesmärk on ikka see, et tahan teada saada, kas saan hakkama, kas suudan ennast ületada ja loomulikult tahan avastada midagi, mida pole veel näinud* (M, 29), võib olla ka sadu muid asjaolusid, mis hoiavad inimest just mägedes matkamise juures. Alljärgnev loetelu aitab illustreerida matka mõju inimesele: *kui väheste asjadega ma suudan hakkama saada ning kui kerge on minu matkakott* (N, 28), *füüsiliselt on matkamine aidanud muutuda vastupidavamaks, kuid vaimses plaanis on raske vastata, kas matk muutis mind või ma läksin matkale, sest mu filosoofia oli matkajale omaseks muutunud* (N, 32), *matkamine on andnud juurde enesekindlust, sest nüüd ma tean, et saan paljudes situatsioonides hakkama. Ma olen nüüd rohkem rahul ka kehvade tingimustega, sest matkal ei saa ju ilma ega teeolusid*

*valida ning vahel on ka ööbimispaik tõeliselt kehvakene, nii et leppima peab kõigega. See on ma arvan parandanud koostööoskust ja looduse hindamise-vaatlemise võimet (N, 39), matkal olles näed ka teisi inimesi mujalt, õpid suhtlema nendega, õpid vastutama ja jamadest välja tulema ehk siis kriitilise piiri peal asju tegema (M, 58), matkamine on andnud vastupidavust, mõistmist, silmaringi on mõjutanud erinevad piirkonnad, erinevad inimesed ja loomulikult on matkamine mõjutanud ka füüsisist (M, 51), eelkõige on matkamine andnud seda, et igal pool peab hakkama saama, ka sihikindlust ja enesekindlust on juurde andnud (N, 44), arvan, et matkamine tegi seda, et ühest pätest on saanud ühiskonna jaoks normaalne inimene ning vast kõige rohkem on matkamine andnud mulle tolerantsi (M, 51), siht on nüüd silme ees, näed uusi kohti ja õpid inimesi paremini tundma (M, 41), positivismi ja sihti (M, 51), olen muutunud avatumaks, julgemaks ja regulaarne sportimine on aidanud füüsilise korrast hoida (M, 67), laia silmaringi on andnud (M, 33), kasinust on õpetanud (M, 48; N, 28), e-matkapoode olen hakanud külastama (N, 26), mugavuse tunnetamist (M, 29). Minu kõige noorem informant aga vastas hoopis nii, *usun, et ei ole muutunud. Olen ikka see, kes ma olin enne* (M, 20).*

Vene alpinist ja leiutaja Vitali Abalakov on öelnud, et mägedes matkavatel inimestel on kõige tähtsamaks iseloomuomaduseks tugev tahe, mida on loodusjõudude meelevaldas olles raskustega võitlemisel vaja (Abalakov 1958: 13). Tugev tahe on aidanud neil inimestel mäetippudel käia ning viibides karmides mäetingimustes nautida loodust, inimesi ning kohalikku eluolu.

Kokkuvõtlikult saan informantide näitel öelda, et suurimate mõjutajatena matkal nimetasid matkajad eesmärgi ja selle püstitust, uusi kohti, positiivset (ellu)suhtumist, tolerantsi, avatust, julgust, matkalt naasnuna tavaelu komfortsuse tajumist, laia silmaringi, kasinust ja füüsilist vastupidavust.

3.2 Keskkond matkajate kogemuste mõjutajana

Andrew Holdeni järgi on keskkond turismi peamiseks komponendiks. Keskkonna mõiste sümboliseerib tihtipeale seda, mis on meie ümber, nagu kodune keskkond või sihtkoha keskkond (Holden 2008: 25). Robin Attfieldi sõnul võime keskkonda defineerida kolme erinevat moodi. Kõige lihtsam definitsioon kõlab selliselt –

keskkond kui meie ümbruskond ehk ühiskond. Teine definitsioon räägib keskkonnast kui objektide süsteemist, kus on mäed, metsad, mered, jõed jne. Kolmas ja kõige keerulisem definitsioon räägib keskkonnast kui tajutavast ümbruskonnast, mida inimene tunnetab ka sotsiaalsete suhete võrgustikuna, muuhulgas näiteks ühtekuuluvustunde ja kodutundena (Attfield 2003).

Šoti mägitakajaid uurinud Katrin Lund (2005) väidab, et inimese keskkonnataju tuleb uurida koos keha tegeliku liikumisega, seetõttu on oluline küsimus sellest, kuidas keha suhestab ennast maaga. Matkaja keha puudutab maad ja see puudutus mõjutab pilku, sest jalutaja tähelepanu vahetub maha vaatamise ja kaugusse vaatamise vahel. Selle tulemusena ei saa kaugusesse vaatamist võtta väljaspool konteksti sellest, kuidas keha käib maa peal, mis viib meid järelduseni, et kui uuritakse inimese nägemissilma, peab uurima silma, mis mitte ainult ei näe, vaid ka puudutab (Lund 2005).

Mägedes matkamise puhul on matkajate meenutustes olulisel kohal just matka füüsiline külg ja see, kuidas keha reageerib keskkonnamuutustele. Toetudes informantidelt kogutud teabele, võin öelda, et mägitakad aitavad inimesel oma keha paremini tajuda ja tunnetada ning avastada seda mõnel uuel viisil, mis tavaelu igapäevasisituatsioonides võibki varjatuks jääda.

Vahest minu kehv enesetunne mingil põhjusel on tekitanud küsimuse, mille kuradima pärast mina jälle valel ajal vales kohas olen. Enamasti läheb see üle. Eks ikka sellepärast, et liigud valesti, liiga kiiresti, tormad kuhugi, teed midagi, mida sa ei peaks tegema. Ilmselt ei ole vaja alustada matkapäeva nagu mingit sprindidistanti. Tuleb mõistlikult liikuda (N, 46).

Üldjuhul soovib matkaja matkata eelkõige visuaalselt huvipakkuvates ja looduslikult kaunites paikades. Matkajad, sh ka minu informandid, matkavad meelsamini maamaastikul kui linnades. Matkadel olles puutuvad matkajad vähem kokku inimtekkeliste objektidega, sest tähelepanu keskmes on rohkem looduse poolt kujundatud vaatamisväärsused. Olles uues piirkonnas, tahaks enamik matkajaid oma sõnade järgi küll teada saada uut informatsiooni antud piirkonna kohta, õppida paremini tundma kohalike inimeste eluolu ja arusaamisi, kuid selleks ei ole alati piisavalt aega, sest üldjuhul on eesmärk mäel radiaal⁶ läbi teha või tippu jõuda.

⁶ Radiaalmatk on matk, mille algus- ja lõpp punkt on samas kohas (Künnap 2004: 388).

3.2.1 Uue ümbruskonna tajumine

Ühe matkale minemise põhjusena tõid informandid välja uute piirkondade avastamise. Paludes informantidel nimetada enimkäidud piirkondi, võis antud loeteluga teha maakerale ringi peale. Loomulikult on piirkonnad ikka need, kus on võimalik käia mäestikel, jõuda tippudele ning ületada mäeahelikke. Informantide hulgas kõige populaarsemateks piirkondadeks olid: Krimm, Karpaadid, Alpid, Kaukasus (Gruusia, Aserbaidžaan, Armeenia), Karjala, Pamiiri-Alai, Pamiir, Altai, Tjan-Šan, Sahhalin, Kuriilid, Nepaal, Andid jne. Tahetakse minna seljakotiga, kuid mitte kui seljakotirändur⁷, vaid kui organiseeritud matkaja, kellel on olemas matkamarsruut algus- ning lõpp-punktiga. Tähtis on teada, milliseid kohti külastatakse ning mis on eesmärk. Matkal olles on matkaja piiratud kindlaksmääratud aja ja marsruudiga, tema liikumisel on eesmärk ja ta liigub looduses edasi omal jõul.

John Urry (2002: 3) järgi on turismikogemuseks esmalt visuaalne kogemus, mis koosneb erinevatest märkidest. Suudlev noorpaar Pariisis tähistab „aegumatut Pariisi romantikat“, väike küla Inglismaal aga „tõelist vanamoodsat küla“. Etteantud kuvand (sageli stereotüüp) mingist kohast võib olla nii tugev, et sellele otsitakse kohapeal pidevalt tõestust.

Kord Birmas tahtsin üksi sööma minna. Astusin mingisse kohalikku kõrtsi sisse, pime ja õudne oli, mõtlesin, et lähen ruttu välja, enne kui mind märgatakse, aga juba oli hilja. Ühed välimuse järgi nagu Birma kõrilõikajad tirisid mu oma lauda ja hakkasin vestlema; selgus, et väga lähedad ja kultuursed inimesed olid (M, 51).

Mida kõrgemal mägedes matkaja on, seda vähem on tal võimalust kokku puutuda kohalike elanikega. Tihti piirduvad kohtumised giidide, kandjate või kohapealsete teenusepakkujatega.

Sageli on nad ka tülinaks, näiteks ühel aastal Svaneetias, kui olime eksinud, määrati meile giid kaela ja siis pidi olema hea diplomaat, et neile ära öelda ning viisakalt vabandama, et meil on sportlik matk ning kui keegi aitab, siis ei lähe matk arvesse. Negatiivne kogemus on Altaist, kus me hobusemeestega ei jõudnud kokkuleppele, sest nad küsisid rohkem raha, kui oli alguses kokku lepitud. Lõpuks nad ütlesid, et ei võta siis üldse raha. Tagasi tulles enam nii

⁷ Seljakotirändur (*i.k backpacker*) on reisija, kelle matk on spontaanne, kes viibib teel kuid või aastaid kasutades edasilikumiseks erinevaid liikumisvahendeid (sh hääletamist) ning püüab toime tulla võimalikult väikeste kulutustega (Wilson, Richards 2008). Antud töö kontekstis seob matkajat ja seljakotirändurit ainult see, et mõlemad liiguvad ringi seljakottidega.

hästi ei läinud. Positiivne kogemus pärineb ühest järjekordsest matkast Svaneetiast, kus kohtusime mehega, kes rääkis eesti keelt ning kes oli minuga ühel ja samal ajal ülikoolis õppinud ja siis oli ta meile justkui isiklikuks giidiks (M, 58).

Olenevalt maast, rahvast, kultuurist võib ette tulla üsna ootamatuid olukordi, mida matkaõpikutes ei kirjeldata, mille kohta puudub õppematerjal käitumisinstruksioonidega ning millega matkaja peab ise toime tulema.

On igasuguseid erinevaid taktikaid, kuidas ärimehi maha raputada, üks kehastus “onedollarman’iks”. Talle tuldi pakkuma mingeid asju ning lõpuks oli see, et kui ta kuskil välja läks ja nägi, et mingite tüüpide pilk tema peal peatus, et nüüd lähme talle müüma, siis ta läks ise nende juurde üks dollar näpu vahel ja ütles: one dollar, yes, I want to buy it; iga asja kohta ütles ta seda, isegi kui asja tegelik hind võis olla 280 dollarit; ta läks nii agressiivselt peale, et see levis nagu kulutulena, kohalikud teda nähes ütlesid “onedollarman” is coming ja mitte keegi ei puutunud teda (M, 35).

Mägedes tuleb kokku puutuda ka kohalike inimestega hoopis teisel tasandil kui lihtsalt juhuslik kohtumine. Vahel võib see kohalik olla lihtsalt heatahtlik abistaja, vahel aga keskkonnainspektor, kes kogub matkajatelt mäemakse.

Katkend Mont Blanci välipäevikust: *Istun teistest eemale puhkepausile, et kirjutada. Nad hakkavad teed tegema, aga ma ei taha midagi juua. Vaatan loodust ja marsruuti – päris raske tõus, võhmale võtab; ju on trenn väheseks jäänud. Nüüd tuleb mingi imelik mees, pärib ja seletab midagi... ah, kõigest keegi kohalik, kes kontrollib, kes-kust tulevad, selgitas, kuhu tohib telkida, kuhu mitte, hea, et mingit raha ei hakanud korjama nii nagu Elbrusel.*

Vahel võib juhtuda, et varem sõlmitud kokkulepped ei kehti ning siis tuleb käigu pealt uusi kokkuleppeid teha. Katkend Kazbeki välipäevikust: *Juta küla all hobuseid oodates, kell on 12.28 ja ikka veel ei midagi, ootasime... ootasime... aga meie hobuseid ei paistnud kusagilt. Närvi ajab, mis nad siis lubavad, kui ei jaks oma lubadusi pidada. Ühed džigitid galopeerivad siin jõe ääres, aga nemad ei võtnud meid jutule. Sellegi poolest oli neid ilus vaadata. Ja millised hobused! Võtsime Juta külast uue hobusemehe koos hobusega ja laadisime asjad peale. Las ise jagavad siis omavahel, kes raha välja teenis ja kes mitte.*

Intervjuude käigus tulid välja kaks erinevat mõtet kohalike käest teenuse ostmise kohta: esiteks, et võimalusel jäetakse sageli kohalike giidide nõu kuulda võtmata, sest *ise on põnevam ja mõnusam, peale selle giidid sageli suurendavad*

oluliselt eelarvet (N, 32) ja teiseks, et giid on hea, kuid alati ei jõua seda kinni maksta. Võimalusel, ja kui see on minu arusaamist mööda mõistlik, siis üritan kohaldada põhimõtet, et makstes kohalikule giidile, teenuse pakkujale jne toetan seda piirkonda majanduslikult (M, 38).

Matka lõppedes võib iga matkaja endalt küsida, kas ta tunneb nüüd antud piirkonda paremini või mitte. Intervjuu käigus saadud vastused olid ühtpidi pisut üllatavad, sest *ma võin rääkida sellise näoga, et ma tean jube palju selle riigi kohta mingitest asjadest, kuid räägin oma kogemustest ja ma ei pretendeeri mingile eksperdi arvamusele. Ma räägin ju oma kohtumistest ja kokkupuudetest, just inimestest lähtuvalt. Natukene paremini tajud, ja mõistad regiooniti, näiteks moslemi maal käinuna sa tead juba, kuidas seal käituda, et mitte neid solvata, selles mõttes küll saad teadmisi täiendada (M, 35).*

Kokkuvõtlikult võib see tundmine muidugi üpris piiratud olla, sest *käies kurudes ja tippudel ei näe sa seda, mis tegelikult selles piirkonnas on. Mägimatkamise juures ongi see, et sa näed ainult mägikülasid kui silmaklappidega hobune (M, 51).*

Mäel olles on matkajatel üldjuhul väga kindel eesmärk ning enamasti ollakse tsivilisatsioonist ära lõigatud ning väljaspool suurt asustuspiirkonda.

3.2.2 Kohalik kultuur

Reisimisega võib kaasnedä soov saada uusi teadmisi külastatava maa, rahva, elu-olu ja kultuuri kohta. Üldjuhul saavad mägironimisega tegelevad inimesed oma kultuurihuvi rahuldada sõidul antud piirkonna kogunemispunkti või enne lennukile minekut piirkonnast lahkudes. Siiski on matka eesmärk üldjuhul marsruudi läbimine, tipus käimine või kaljul spetsiaalse trajektoori läbimine. Matkajatel on alati võimalus teha ettepanekuid kultuuriobjektide külastamiseks, kuid arvestatakse tavaliselt ainult nende ettepanekutega, mis on pigem seotud marsruudi läbimisega.

Püüame ikka arvestada matkajate soovidega, nüüd Kazbekile minnes oleme planeerinud kaks päeva enne ja kaks päeva pärast matka tutvumist kohaliku elu-olu ja vaatamisväärsustega (M, 52).

Matkaja jaoks on oluline, et külastatav paik suudaks üllatada millegi uudsega, isegi siis, kui ollakse seal juba varem käinud. Sellest annab tunnistust seegi, et matkajad

lähevad ikka ja jälle samadele mäestikele, valides mägedele minekuks erinevaid radasid, mis annab matkale erineva raskusastme.

Samuti võib reisisid võõraste kultuurikonteksti ja püüdes kohalikke tavasid järgida ette tulla mitmesuguseid harjumatuid situatsioone:

Kolumbias tuled lennukilt maha ja seal müüakse sulle praetud-röstitud prussakaid. Suured ilusad prussakad, millele pandi võid ja soola peale. Kõik ütlesid, et see on rahvustoit, peab proovima. No võtsid tuutu kätte ja hakkasid sööma. Ilgelt vastik oli. Läksid kõrtsi, et võtad pisut õlut peale ja loputad selle jälkuse alla ning baarmani käest küsides, et kuidas te neid sööte, oli vastus lühike ja konkreetne: meie neid ei söö, need on turistide jaoks (M, 33).

Matkamine ja tutvumine kohaliku kultuuriga on ühendatud mõne Eestis tegutseva matkaklubi (Turja Tour jt) reisisse. Firmad ise nimetavad neid reise matka- ja kultuurireisideks. Ilmselt ei saagi selliseid reise täpselt klassifitseerida, kuid kuna inimesed sõidutatakse kohale bussiga, kohapealne liikumine toimub omal jõul ehk jalgsi, ööbitakse telkides ning tehakse ise süüa, siis võib seda füüsilist tegevust ning komfortsusest välja astumist, pidada samuti matkamise üheks vormiks. Üldjuhul on laagriplats mõne keskuse külje all ning kõigil on võimalus igal ajal „tsivilisatsiooni“ tagasi minna. Päeval matkatakse ja tutvutakse loodus- ja kultuuriväärtustega. Need matkad on kõigile matkahuvilistele kättesaadavad, matkajad ei pea omama spetsiaalsest varustusest ega ettevalmistust. Mägedes matkates jääb niisuguste matkade kõrgus alla 3000 meetri ning tehnilisi oskusi need ei nõua. Küll aga on nad mittemägimatkajale piisavalt füüsilist pingutust nõudvad ja väsitavad. Olen selle firma teenuseid kasutades viibinud Madal-Tatrates ja Dolomiitides. Kohad, mida külastasime, olid minu jaoks unustamatud ja loodusvaated kaunid, kuid sai selgeks see, et korraga ei saa mäetippudel käia ja täiel rinnal kohalikke kultuuriväärtusi nautida.

Raske teema, matkale minnes peab ikka eesmärk paigas olema, kas siis kultuuritaust või muu. Peale selle peavad proportsioonid paigas olema. Mul peab jääma piisavalt aega matkamise jaoks ja nii öelda varupäevi kõigi muude asjade jaoks. Prioriteet on ikka mägi ja muu taust tuleb juurde ka (M, 48).

Antud uurimistöös käsitlen eelkõige mägironimise mõistet, mis hõlmab matkasid kõrgemale kui 3000 meetrit, ning seepärast oli eelnev vaid vahelepõikeks erinevatesse

matkamise võimalustesse, kus peaesmärk on huviväärtustel ja alles siis loodusväärtustel.

Matka kokku pannes arvestan alati kultuuriväärtustega, aga kui peaesmärgi saavutamine läheb keeruliseks, siis peaks teise eesmärgi panema. Ma olen kursis, mis antud piirkonnas toimub ja mul on plaan A, B, C ja D. Selles mõttes olen ma põhjalik. Võib juhtuda, et saavutad matkal põhieesmärgi väga kiiresti ning siis tulevad mängu kõik varuplaanid, kui aga juhtub, et pole võimalik põhieesmärki saavutada, siis grupiga kokkuleppes võtad hoopis võib olla plaan B ja C ette. Mulle endale on olulised need kultuuriväärtused, sest need käivad selle maa ja rahva juurde, need on sümbolid, mida tahan teada (M, 51).

Mägironimise puhul on siiski eesmärk väga kindlalt paigas ning niisama lihtsalt marsruudist kõrvale ei kalduta. Kui *eesmärk on tipp, siis tuleb minna kindla peale välja, et jõuad tippu, mitte ei raiska päevi (M, 51)*, sellegipoolest on matkajad üldjuhul valmis ka külastama mõnd vaatamisväärsust vms, sest *eks matk on natuke ka kultuurireis (M, 40)*.

3.2.3 Maitseelamused matkal

Tavaliselt on mägi matkadel toidutegemine matkaseltskonna enda asi. Menüü on grupi kokal juba eelnevalt paika pandud ning enamik vajaminevaid kuivaineid ära ostetud. Võõrale maale minnes on kõigil siiski huvi vähemalt korra proovida ka kohalikku kööki. Matkajad tõid näite sellest, kuidas teel Kazbeki mägilähes proovisime kohalikus söögikohas hinkaale ja hatšapurisid, kusjuures põnevaks vahepalaks olid grupijuhil selgitused sellest, kuidas peab hinkaale sööma.

Katkend Kazbeki välipäevikust: *Kella 12-ks jõudsime suusakuurordisse, kus Valdo tellis meile neljakäigulise lõuna, mis koosnes salatist, lihavardast, juustust, hatšapurist, sašlökist ja hinkaalidest. Hinkaali puhul on oluline see, et jätad selle lihapalli kokkupõimitud taignaotsa alles, sest see näitab austust perenaise vastu. Imelik komme, aga me kõik tegime nii... äri nad ajada oskavad – väljastpoolt oli maja jumalast saast, aga seest... oh... no lausa kaunis, kuigi minu arvates pisut maitsetu sisekujundusega.*

Vaatamata sellele, et süüa tehakse ja süüakse ühiselt, on matkal mõnikord võimalik külastada mõnd mägilähes ja tutvuda seal pakutavaga.

Tore oli see, et pärast Kazbeki tipul käiku saime minna alla külla ning pisut pesta. Kuna oli ainult üks pesemiskoht, siis pidime oma ootamist tee joomisega mugavamaks muutma. Otsustasime ka hatšapurisid proovida. Et ootamist pisut lõbusamaks teha ja aru saada, mida me siiski lõpuks sööme, palusime luba köögis jälgida, kuidas meile hatšapurisid valmistatakse. See oli päris lõbus ja meeldiv ajaviide, mis meie pesemise üliviletsates tingimustes lõbusamaks muutis (N, 28).

Mõnikord on matkalt saadud hea maitseelamus nii suur, et tahad kodus olles seda uuesti kogeda.

Proovisin kodus hatšapurisid teha, aga mul läks tuksi. Ise ikka kõike järgi teha ei saa. Las need asjad jäävad ikka sinna keskkonda. Seal on ta ikka kõige parem (M, 48).

Nii nagu meedia vahendusel võib tekkida kuvand rahvast, maast ja kommetest, nii võivad tekkida eelarvamused toidu kohta, mida veel proovinud ei olegi.

Ma arvasin, et eriti ebameeldiv on see lambasaba, sest kõik räägivad, et jõle vastik. See ei olnudki nii vastik. Hästi vahva on, kui koged midagi põnevat – erinevad tee valamised, nende joomise kombed, harjumused, maitset (N, 44).

Kohaliku toidu proovimise osas olid informandid ühel meelel – juhul, kui see võimalikuks ja vajalikuks osutub. Kuid arvati ka, et *enamus neid ei ole tahtmist siia üle kanda ega siis kaasa võtta. Ma ei kujuta ette, et sööksin või jooksin siin neid asju, mida ma seal huvi ja mõnuga proovin, see on just selle koha koostisosa, mis peab sinna jääma (N, 44).*

3.2.4 Ilm matka mõjutajana

Ilmaolud jäävad meelde eelkõige puhkamispäevadena, sest kuigi matkal on matkajad üldjuhul varustatud ka vihmariietega, ei ole mägedes vihmaga midagi teha, kuna kivid on libedad ning ronida pole sellisel puhul turvaline. Mina oma matkadel mäes olles ei ole õnneks suurt vihma kogenud.

Katkend Elbruse päevikust: *Teist päeva sajab. Hea, et mäel enam ei ole, sest vihma tuleb nagu oavarrest. Oleme Kajaga veel ainukesed, kes püüavad telgis olla, kuid homme peame asjad kokku pakkima ja märga telki ei ole võimalik ju kotis tassida*

ning lennukile viia. Peame vist minema teiste juurde nn turbaasi ühte tuppa, kus kõik teised on ühes toas põrandal oma mattidega. Kahju, aga ei miskit, vaatamata praegu halvale ilmale (ju ta nutab seda taga, et nii vähesed said Elbruse tippu) oli minu käik tippu fantastiline.

Mõnikord võib ilm viia ka matka enneaegse lõpetamiseni:

Šveitsis tahtsime minna Piz Bernina tippu, kuid jäime lumetormi kätte ja jõudsime vaid 3800 meetri kõrgusele. Istusime telki ootama, et ilm paraneks. Kaksteist tundi ootasime ilma pöördumist paremuse poole, kuid ilmaasjata. Üles enam ei jõudnud, tulime alla tagasi. Mägedes käimise isu see ära ei ole võtnud, aga seekordne eesmärk jäi täitmata (M, 29).

3.2.5 Puhkehetke nautimine matkal

Matk on üldjuhul väga füüsiline tegevus. Vaatamata sellele, et matkajad kehalisi pingutusi naudivad, on loomulikult tarvis ka puhata. Mäel käies on selleks hea rutiin: iga tunni järel 10–15 minutit pausi ning söögipaus pisut pikem, sõltuvalt sellest, kas hakatakse priimuse peal midagi sooja keetma või piisab kotti pandud pisipaladest. Puhkehetke kasutavad matkajad väga erinevalt: mõni pikutab, mõni kirjutab, mõni sööb, kuid väga suur osa matkajaid kasutab puhkehetke pildistamise tarbeks. Vahel võib juhtuda ka vastupidi – puhkehetk tehakse ilusa loodusvaate pärast. Urry väitel annab matkal fotografeerimine põhjuse seisma jääda, pilt teha ning alles siis edasi minna – nii saab matkaja hetkeks puhata. Pildistamine on populaarne moodus tegelikkuse tõlgendamiseks, foto on otsekui tõendiks, et matkaja oli just seal ning et mägi oli ka tegelikult just nii suur. Urry sõnul on pildistamine sageli seotud „omandiküsimusega“, mis tähendab seda, et fotografeerides muutub objekt otsekui pildistaja omandiks (Urry 2002: 125–128). Ilmekalt näitavad seda matkajate pildialbumid matkadest, kus paljudel juhtudel on nn pildid „objekt ja mina“ esikohal ning alles siis tulevad kohalikku eluolu jäädvustavad pildid. Oma kogemusest võin öelda, et igal tipus käinud matkajal on pilt „mina tipul“.

Uurides matkajatelt nende pildistamisharjumuste kohta, sain vastuseks, et üldiselt matkajad pildistavad loodust, vähem fotografeeritakse inimesi. Räägiti ka, kuidas aja jooksul on suhe pildistamisesse muutunud tänu tehniliste vahendite täienenud tehnoloogiale nagu näiteks digifotoaparaadid, sest *tänu uuele tehnoloogiale pildistan palju* (M, 33). Mõni matkaja aga ütles seevastu, et *enne digiajastut tegin*

palju pilte, praegu enam ei viitsi (N, 30) või tahan nautida matka, mitte pildistamist (N, 28).

Vanemate matkajate juhitud gruppides on ülesanded grupiliikmete vahel ära jagatud, sest *mägironimine on suhteliselt raske ala ja üldjuhul pildistavad need, kes jaksavad varustust kaasas kanda või on siis grupis ära jagatud, kes pildistab (M, 67).* Päris mitmed mitte pildistavad matkajad ütlesid, et *kui ma pildistan, siis ei näe ma ümbrust, las pildistavad teised ja kui kõik juba pildistavad neid samu asju, mis ma siis üldse pildistan, pärast saan pildid teiste käest (N, 30).*

Pildistamise temaatikas oli esikohal loodus, harvem inimesed ja veelgi harvem konkreetse rajamarsruudi pildistamised. Sellest, et matkajate pildid on üldjuhul isikupärased (ning huvitavad tänu just mägede erilise valguse-varju mängu tõttu), annab tunnistust fakt, et nii mõnedki nendest matkajatest on eksponeerinud oma fotosid avalikel näitustel. Alles eelmisel aastal oli Tartu Linnaraamatukogus näitus ühe minu matkakaaslase ning informandi fotodest ning matkavarustusest.

Kipun pildistama kõike. Mind huvitavad inimesed, kuigi viimasel ajal kipun pildistama niinimetatud tehnilisi pilte. Marsruudi tõusud, et oleks võimalik neid hiljem analüüsida ja näidata järgmistele gruppidele, et siin on hea pragu, seal hea laagripaik. Peale selle mulle meeldib pildistada inimesi, et kuidas nad saabastesse ronivad ja kasse alla panevad, kuidas päev algab ja lõppeb ning millised on selle päeva emotsioonid (M, 51).

Kui varem pildistati väga olulisi asju, siis tänapäeval on saanud sellest vastupidine protsess: kõik see, mida pildistatakse, muutub oluliseks (Urry 2002: 125–128).

Igale inimesele on tema endaga seotud mälestused kõige armsamad; olgu nendeks mälestusteks pildialbumid, suveniirid, joonistused vms, mida ta vahel vaatab ning vajadusel ka sõpradele näitab. Mägironijatele on mägedest saadud mälestuste (fotod, päevikud, esemed) kollektsiooni hoidmine, salvestamine ja hooldamine väga oluline (Ingold, Vergunst 2009: 196). Minuga matkadel olnud matkajatest tegelesid üle poolte pildistamisega, kuid päevikusse märkisid sündmusi (vähemalt nii, et see oleks nähtav olnud) nii Kazbekil kui ka Elbrusel kaks inimest, Mont Blancil ei kirjutanud peale minu mitte keegi. Ka blogide kirjutajaid on teada Kazbeki matkalt kaks inimest ning Elbruse matkalt on matkablogi ühel inimesel. Kui nõukogude ajal oli kõigile matkagruppidele kohustuslik matkapäeviku pidamine, mis koosnes matkaaruandest, kus olid kirjas antud matka marsruut, rajakirjeldused, menüüd, sündmused ja plaanid, siis tänapäeval võib hetkevajadusest ja olulisusest sõltuvalt

lugeda arvuti vahendusel blogisid matkadest ja pilte vaadata. Nõukogude ajal koostatud matkapäevikuid säilitatakse Eesti Matkaliidus ning vajadusel võib iga matkagrupp neid oma matka planeerimisel eeskujuks võtta. Tänapäeval on moes interneti suhtlusvõrgustikes anda ülevaateid oma matkapiltidest ning matkablogidest. Minu uurimistöö informantidest pidas matkablogi täpselt kümme matkajat. Mõned blogidest on väga pildirohked ning asjalikud ja informatiivsed, kus on sees isegi marsruudi ja raja kirjeldused.

Kuigi turismireisidega seostatakse sageli suveniiride ostmist nii endale kui ka lähedastele kingituseks, siis matkajatele on meenete ostmine üldjuhul koormav lisategevus, millest heal meelel viilitakse kõrvale, sest *mul on selline tunne, et ühel päeval peab kogu mu elu seljakotti ära mahtuma ja mida ma siis teen nende sadade mõttetute asjadega. Andku mu sõbrad mulle andeks, aga mul ei ole vaja mitut nuga, ühe noaga võin lõigata nii juustu, leiba kui liha* (M, 35). Tegelikult on asjade mitteostmisel ka puhtpraktiline otstarve, eriti juhul, kui lennatakse sihtkohta lennukiga, sest siis on iga üleliigne kilo suureks miinuseks, mis võib tekitada probleeme nii lennujaamas kui ka lihtsalt koti tassimisel.

Kui matkal kulgeb kõik plaanipäraselt, siis on vabu päevi ehk neid päevi, kus mäele ronima ei minda, väga vähe. Tavaliselt jäetakse marsruudi kokkupanemisel mõned päevad varupäevadeks juhuks, kui ilmaolud veavad alt või juhtub mõni ootamatus või on vajadus proovida uut tiputõusu.

Matka ma ei säti kultuuriobjektide järgi, sest alpinismi puhul on plaan suhteliselt täpselt paigas, jõuad kohale, tuleb proviant valida, asjad kokku ja märke minema hakata. See osa on juba varakult kokku lepitud. Ja nüüd oleneb asjaoludest, kui kõik läheb plaanipäraselt, tuled paar päeva enne lennukit mäest alla, jood palju õlut ja kojumine. Kui mäes kellelgi midagi juhtub, siis tullakse veelgi varem alla ja siis võib tekkida vaba aega, mida saad kasutada kultuuriväärtuste peale (M, 33).

Vabade päevade tegevus sõltub sellest, kui kõrgel mäel parasjagu ollakse ja kas asulad on väga kaugel. Kui ollakse baaslaagris, kus on metsapiir ja voolav vesi, siis *vabadel päevadel mägedes sa lihtsalt puhkad lesides telgis kaarte mängides, lugedes, lobisedes või varustust parandades või loodust pildistades või vett vaadates* (M, 51). Mäel olles võib tähendada vaba päev põhiliselt hea ilma ootamist; kas sajab vihma ja oodatakse, et see üle läheks või on lumetuisk vms. Need on jõuvarumise päevad, mis osutuvad positiivseteks ainult siis, kui neid on matkaperioodil mõõdukalt. Kui aga

suur osa matkaajast muutub puhkamise perioodiks, siis teeb see närviliseks ja kannatamatuks.

Kui mäel on käidud, tipupildid tehtud ning kogu matkaseltskond hea tervise juures ja meeleolus, siis võimalusel kasutatakse vaba päeva vahetult enne lennukile minekut. Kazbekilt lahkudes oli meil teel lennujaama terve päev aega nautida Gruusia vaatamisväärsusi.

Katkend Kazbeki matkapäevikust: *Ja ongi kodutee jalge all. Panen pisut puhtamad riided selga ning istun bussi. Mineraalvesi, mmm täitsa hea, lasin pudeli vett täis, küll kulub marjaks ära. Anauuri kirik, Gori linn ja Stalini muuseum ning vagun, Uplistsikhe maa-alune linn, kunagine pealinn Mtskheta ja Gruusia vanim tegutsev õigeusu kirik, milline rahu, maalilised vaated ja ilu. Pärast mägedes ronimist on see hingekosutav, isegi väsimus on kadunud... Tegin ära.*

3.2.6 Ohutus matkal

Informantide sõnul tehakse matka kõige ajanõudvam, mahukam ja täpsust vajavam töö ära marsruudi kokkupanemisel, kuna mägiatmale minnes on oluline leida ohutuim variant ning kogu grupp on vaja elusa ja tervena alla tagasi tuua.

Mina lähen tippu ning valin lihtsaima ja ohutuima tee, minu jaoks ei ole oluline, et mingit rada Mont Blancile on läbinud ainult kaheksa meest, mul alpinistlike ambitsioone ei ole, kuna tahan läbi käia kõikide riikide kõrgemad tipud, siis minu eesmärk on oma elu ajal nii paljudele tippudele jõuda kui võimalik (M, 35).

Matkal on distsipliin kõige tähtsamaks ohutusnõudeks (Boldõrjev et al 1963: 163). Mägedes juhtuvates õnnetustes on Arkini ja Zahapovi arvates kõige suuremaks vaenlane inimene ise „oma egoismi, laiskuse ja harimatusega“ (Arkin, Zahapov 1986: 256). Loodus on aga äraarvamatu. 2007. aastal olin Kazbekil koos noore piigaga, kes järgmisel aastal Alpides hukkus, see vapustas meid kõiki, kes me olime teda tundnud või temaga koos matkanud.

Kuigi ma ei ole nõukogude aja alpinismiga kokku puutunud ega oma selleaegset alpinismi ettevalmistust, tundub mulle, et tugevdatud kontroll märke minevate grupijuhtide üle peaks olema äärmiselt kõva ja kindlatele normidele allutatud. Ei ole normaalne, et inimene peab end pärast paari mäes

käimist juba valmis grupijuhiks aru andmata, et tal lasub vastutus kõik matkajad ka elusatena mäest alla tuua. Matk loetakse edukalt lõppenuks siis, kui kõik on elusatena alla jõudnud. Peale selle ei tohiks koju jäänud inimesed meedia vahendusel spekuloida õigete-valede otsustega nii nagu 2008. aasta Alpides hukkunud neiu puhul seda tehti. Mägedes on tuhat muud pisiasja, mida ei pruugi kaugel olev inimene teada-tunda (M, 35).

Tähelepanelik tuleb olla igasuguste muutuste puhul oma organismis, sest tean oma kogemusest, et hõreda õhu tõttu ei pruugi matkaja mõte alati päris selge olla ning pilk võib olla suunatud nii kaugemale tulevikku, et hetkeolukorrale ei tule pähegi mõelda. Kõige sagedamini ähvardab matkajaid mäehaigus. Ohtlik mäehaigus esineb 25% ronijatest, kes lähevad mõistlikele kõrgustele. Ülejäänud ronijatel võib tekkida raskusi aktiivsuses. Enamasti tekib mägihaigus rohkem noortel, mitteaktiivsetel inimestel, inimestel, kes elavad merepinna kõrgusel või kel on probleeme kopsudega (Honigman, CO 1993).

Katrin Lundi arvates peaks matkamise praktikat vaatlema suhtes mägi- ja matkamise refleksiivse eneseidentiteedi ja teadlikkusega ümbritsevast keskkonnast. Seda tuleks hinnata kui jätkuvat sensorset dialoogi matkaja ja teda ümbritseva keskkonna vahel, siinjuures keskendub ta suurel määral just visuaalsele aspektile: see kuhu ja kuidas inimese pilk liigub, sõltub sellest, millise nurga all, millise kiiruse ja rütmiga liigutakse ning kuidas liikumisviisid muutuvad mäkketõusu kestuse ajal ning erinevate kaldenurkade puhul (Lund 2005: 28–30). Mägi- ja matkamise puhul on inimese vaateväli, meel ja pilk erksam siiski alla 3000 meetri kõrgustes mägedes matkates. Üle 3000 meetri kõrgustes mägedes matkal olles lisanduvad hingamisraskused, kiire väsimine, aeglased liigutused, mõtteloidus, reaktsiooni langus jms. Loomulikult on see väga individuaalne, aga sellised hädad võivad rikkuda matkaelamuse ning rikkuda ka matka eesmärgi. Iga grupijuht ütleks, et peamine matka eesmärk on *grupp elusalt mäest alla tuua, sest alles mäest allatulnuna võime öelda, et kõik läks hästi* (M, 35).

See oli Fani mägedes, mina ronisin kõige ees, täiesti sile kalju, kuskil ühtegi pragu polnud näha ega tunda. Olin välja roninud terve kõie 40 m, kui märkasin üht pragu. Hirm oli suur, et kui lendan siit alla, siis mitte miski mind kinni ei pea. Leidsin ühe jaama ja suurest rõõmust ununes kõik A ja O - ära kunagi kasuta vana leitud jaama, kui sa pole seda üle kontrollinud. Haarasin sellest kinni, toetasin ja kolksti tulid naelad välja. Õnneks libisesin paar meetrit, aga elu käis silme eest läbi küll. Matkamise isu pole see ära võtnud, sest vaat ma olen selline natuur lihtsalt, et mulle meeldivad sellised asjad (M, 51).

Mainekast kalju- ja mägironimiseõpetajast Scott Fischerist on Seattle Weeklys kuus nädalat enne Mount Everesti tipputõusu kirjutanud ajakirjanik Bruce Barcott järgmiselt: „Igal mägironijal on teatud isiklike juhiste kogum, mida ta järgib, väikesed ellujäämisreeglid. Üks Fischeri omadest on kella kahe reegel. Kui sa pole kella kaheks tippu jõudnud, tuleb tagasi pöörduda, pimedus ei ole sinu sõber.“ (Bukrejev, de Walt 2006: 139). Minu informantidel ei olnud meenutada oma matkal või gruppi juhtides, surmaga lõppenud juhtumeid, kuid suuremaid ning väiksemaid vigastusi oli siiski ette tulnud.

Kord Nepaalis siiski oli mul suurem tervislik mure, nimelt murdsin ribid ja siis organiseeriti mulle turvaline allaminek ja grupp sai jätkata. Mind viidi seljas korviga alla. Küll see oli naljakas ja valus kogemus. Seal Bokaa oru haiglas tehti pilt, mis näitas, et mul oli kaks ribi katki. Nüüd pandi toetus peale ja ma pidin lamama. Hakkas igav, teised läksid märke ja ma otsustasin Indiasse minna, olen ju visa hing. Läksin kolasin Indias ringi kaks nädalat. Päril tore oli ja sain täitsa üksi hästi hakkama. Võib ka üksi käia. Odav ja imeline (M, 51).

Arutledes ohutuse teemal Harju Matkaklubi liikmetega, rõhutati, et oluliselt tuleks tõhustada kontrolli matkajuhtide üle. Harju Matkaklubi matkatreeneri Ülo Kanguri kodulehelt loeme, et alates 1969. aastast on eesti matkajaid ja alpiniste hukkunud ligi poolsada inimest. Statistika järgi on hukkumiste põhjusteks enamasti lumelaviinid, lahtikukkumine kaljudel, lahtikukkumine lumel ja firnil ning jõgede ületamisel-läbimisel. Reeglina on need saanud saatuslikuks väheste kogemustega matkajatele nõrga juhtimise korral. Üldjuhul jagatakse eksimusi kaheks: tehnilised ja taktikalised. Tavaliselt võib leida korraka mõlemat liiki vigu⁸. Eesti Matkaliidul on välja töötatud koolitused, kutsestandardid ning matkatreeneri kutse taotlemise kord⁹. Kahjuks aga leidub ka matkajaid, keda ei huvita, kes on tema grupijuht ning millised on tema eelnevad matkakogemused ja -teadmised. Kuid nagu võis lugeda eelpoololevast näitest, ei sõltu mägedes kõik ainult inimesest, tema ettevalmistusest, varustusest ega ilmast. Meenutades vanade matkajate ütlemist, siis mäed teavad ise, kas nad võtavad meid vastu või mitte.

⁸ Vt <http://yloka.edicypages.com/et>

⁹ Vt <http://www.matkaliit.ee/Matkatreeneri-kutse>

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli vaadelda viise, kuidas mägituristid tajuvad ümbritsevat keskkonda ning uurida nende motivatsiooni matkamiseks.

Turismiuuringutes laiemalt kuulub mägiturismi seiklusturismi (*adventure tourism*) alla. Selle eesmärgiks on pakkuda inimestele uudseid, harjumatu ja ettearvamatuid kogemusi. Töös keskendusin mägiturismile ja selle kolmele tinglikule alaliigile, milleks on mägiturism, alpinism ja kaljuronimine. Kaljuronimise mõiste on nendest kolmest kõige selgemini eristatav ja ühtib ka ingliskeelsete mõistetega kõige enam. Seevastu alpinismi ja mägiturismide vahe on mõistetes selgelt olemas, kuid praktikas on nad omavahel väga tihedalt seotud. Uurimistöös tõin välja ka erinevad ronimise liigid, mis on seotud mägedes liikumisega. Loetelu ei pretendeeri lõplikule valikule ega täiuslikkusele, sest erinevatel mandritel on erinevad mägedes ronimise koolkonnad, traditsioonid ja võimalused, mis aja jooksul kindlasti veelgi täienevad ja muutuvad tänu tehniliste abivahendite täiustamisele. Leian, et selline lähenemisnurk pakub edaspidigi matkamise analüüsiks uusi mõtteid ja ideid ning rikastab turismiuuringute laia valdkonda.

Minu töö peaesmärgiks on analüüsida, kuidas matkaja kogeb keskkonda ja missugused on tema emotsioonid ning motivatsioon matkale minekuks. Millised on matkaja ootused? Mis on matkajale matkates oluline? Mis motiveerib inimest väljuma oma mugavustsoonist? Mida tunneb matkaja matkal olles? Selle uurimiseks viisin läbi välitööd ning pidasin kolme ekspeditsiooni ajal välitööpäevikuid. Meetodina kasutasin osalusvaatlust, osaledes matkadel Kazbekil, Elbrusel ja Mont Blancil. Lisaks viisin läbi poolstruktureeritud intervjuusid matkajatega. Uuritavate valimi suurendamiseks intervjuueerisin ka matkajaid, kellega ma ei ole kunagi koos matkal käinud.

Töö teoreetiline raamistik põhineb üldistel turismiuuringutel, erilise tähelepanuga turismi ühel alaliigil, mägiturismil. Kuna matka liikumapanevaks jõuks on inimene – otsustajana ja tegutsejana ning idee teostajana, siis kõitiski mind, kuidas uurida turisti/matkajat ja tema motivatsiooni ning ümbritseva kogemise viise. Töö ei pretendeeri terviklikule käsitlemisele, vaid otsib mõjukatele turismiuurijatele toetudes neid aspekte, mis uurivad turisti ennast ja tema ümbritseva tajumist esmajoonel läbi kehalise kogemuse. Kui John Urry turismiuuringute peamiseks iseloomustavaks omaduseks on visuaalsus, siis püüan vastukaalu otsida Katrin Lunde

töödest, kelle analüüs arvestab rohkem liikuva kehaga. Mägedes ringi liikudes on just füüsiline kogemus inimesele esmatähtis, sest ollakse pidevas (omal jõul) liikumises ning ümbritseva maailma visuaalne tajumine ning kogemine sõltub mitmetest asjaoludest, näiteks hetke füüsiline heaolu ja mugavustunne.

Magistritöö kolmandas peatükis analüüsisin oma välitöökogemust kirjeldatud teooriate valguses ja tõin välja matkajate füüsilise kogemuse olulisust matkakogemuse eri aspektide puhul. Esmalt vaatlesin, kuidas tajuvad matkajad keskkonda (keskkond kui ümbruskond, keskkond kui objektide süsteem, keskkond kui ühtekuuluvustunne). Mägedes matkamise puhul on olulisel kohal just matka füüsiline külg ja see, kuidas keha reageerib keskkonnamuutustele. Jõudsin järeldusele, et mägedes matkamise puhul mängib väga olulist rolli liikumise fakt ja mida kõrgemal mägedes matkaja on, seda vähem vastuvõtlikuks ta meeled muutuvad. Teisalt vaatlesin matkajate ümbritseva keskkonnaga suhestumise viise ja motivatsioone. Informantide poolt mägedesse matkamise põhjustena välja toodud faktorid – matkaprotsess, hea seltskond, kaunid loodusvaated, füüsiline proovilepanek ning kasinusega toimetulek, ühtisid ka minu isiklike kogemustega ja minu poolt välitööde käigus välitööpäevikusse kirjapanduga. Sellest annab tunnistust seegi, et ikka ja jälle käiakse samal mäel uuesti matkamas. Nii saabki kokkuvõtvalt peamiste matkale minemise põhjustena nimetada soovi endale (teistele) tõestada, et matkaja suudab täita matka eesmärgi (tippu minemise või radiaali läbimise osas) ning sotsiaalsel tasandil peab matkaja toime tulema suhetega sageli väikeses matkaseltskonnas, uute oskuste omandamist ning ümbritsevat keskkonda matkal.

Kuigi turismiuringutes laiemalt ei saa pidada üht meelt teistest tähtsamaks, siis väidan, et mägi- ja kaljuronijatel on emotsionaalne kogemus jõuliselt seotud kehalise kogemusega, ehk isegi võiks öelda, et kehaline kogemus on üle teistest meelelistest faktoritest. Juhul, kui matkaja keha 5000 meetri kõrgusel tegeleb ainult sellega, et saada hapnikku ja tuigerdada mäest allapoole, võivad ka kõige fantastilisemad vaated matkaja tundetuks jätta.

Oma töös käsitlen vaid väikest osa inimese matkakogemusest, tema kehalise kogemuse osa. Võimalusi, kuidas antud teemat võiks edasi arendada, on mitmeid. Kindlasti oleks põnev uurida ühe matkagrupi dünaamikat veel pikema aja jooksul, uurida erinevaid matkaklubisid või seda, kuidas on ühe riigi või geograafilise piirkonna piires ajalooliselt muutunud mägi- ja kaljuronimine kui selline.

Summary

The purpose of this master thesis is to observe the ways in which mountaineers sense their environment – their sensory experiences – and to explore the motivation for such leisure activity.

In tourism research mountaineering is generally seen as part of adventure tourism which offers new, unconventional and unforeseen experiences for people. In my paper I focused on mountaineering and its three subtypes: mountain-trekking, alpinism and rock-climbing. The term rock-climbing is the easiest of the three to differentiate. On the other hand alpinism and trekking are clearly dividend up in terms, but in practice they are closely related. In my research I also bring up different types of climbing that are connected with moving around in the mountains. The list is neither final nor perfect because different continents and regions have different schools, traditions and opportunities for climbing, which in time will change thanks to technical possibilities. I find that my point of view offers new thoughts and ideas for analyzing tourism studies and enriches the broad area of tourism research.

The main purpose of my paper is to analyze how the hiker (mountaineer) experiences the environment through his own body, what are his emotions and what is the motivation for going hiking. What are the hiker's expectations? What is important for her or him when hiking? What motivates people to get out of their comfort zone? What does the hiker feel when going hiking? To research all that, I did fieldwork and kept a diary during three expeditions. I used participant observation as a method during hikes to Kazbek, Elbrus and Mont Blanc. In addition I held semi-structured interviews with hikers. To increase the sample I also interviewed some hikers with whom I had never been on a hike before.

The theoretical framework is based on general tourism researches, and in addition to that I will give a short introduction of mountaineering as an alternative sub-type of tourism. I was attracted to how it is at all possible to research the tourist/hiker via participant observation, because in the mountains everybody are torn out of their normal environment and there is a lot of stress to deal with.

This paper is not a wholesome or “holistic” approach, but is leaning on influential tourism researchers that study the tourist and his environment through physical experience. While Urry’s (2002) tourism studies are characterized through visuality which is one of the sensory media, then at the same time I tried to find complementary and sometimes contradictory material from Lund whose research focuses more on the movement of the body. The first experience in the mountains is physical movement because hikers own physical abilities are used to move forward and the visual side totally depends on the physical well-being. Veijola and Jokinen (1994) are convinced that tourists often wish to situate their body to a environment that they have experienced only through visual channels before; this can sometimes be the incentive to go hiking as well.

In the third chapter of my master thesis I analyzed my field work in the light of the abovementioned theoretical framework and brought out the physical nature of hikers during the different aspects of hiking. Firstly, I viewed how hikers sense the environment (environment as surroundings, environment as a system of objects, environment as a sense of belonging). The physical side and body’s reaction to the environmental change is one of the important things in hiking in the mountains. I concluded that movement has an important role in hiking in mountains (the higher up the mountains the hiker is, the less receptive her senses become).

Secondly, I viewed the reaction to the surroundings: whether the place can have a “surprising element”. Informants raised a few points why do they travel to the mountains: the process, good company, nice views, physical challenge and coping with very basic necessities, these were the very same things that I wrote to my hiker diary during the trips. Another fact to back up these arguments is that people more often than not go back to the mountains, hiking is a lifetime hobby. The motives for this are challenge and risk, catharsis, recognition, being outdoors, control over the place and creativity. In conclusion it can be said that the main motives for hiking are: a wish to prove that I can do something: prove it both to myself and others, and the social nature of the hike.

My main conclusion which I drew while hiking with my informants was that although generally in tourism studies one sense cannot be seen superior to another, mountaineers, alpinists and rock climbers have the emotional experiences tied very

closely to the physical experiences, it could also be said that the bodily experiences are above the visual. When a hiker is on 5000 meters and only trying to gasp for air and make his way down the mountain, then even the prettiest views tend to be inferior. Ingold and Vergunst say that reaching the summit is not for everyone and it brings about taking up different hobbies. To confirm that, it is true that there are not many mountain climbers, alpinists or rock climbers in Estonia.

In this study I handled two aspects of people's hiking experience: its physical and motivational part. There are many ways in which this topic can be developed further. It would be interesting to look at hiker's experiences in correlation to the development of her/his personal skills or how a group dynamics of hikers change, develop and transform in time, or how in one country the discipline of climbing has changed.

Kasutatud allikad

Internetileheküljed

UNWTO (2011) = <http://unwto.org/en>, külastanud 21.03.2011

<http://yloka.edicypages.com/et>, külastanud 08.07.2011

<http://www.matkaliit.ee/Matkatreeneri-kutse>, külastanud 08.07.2011

E-kiri:

Hiimäe, A. (2011). Isiklik e-kiri Margit Kohjusele 18.07.2011

Autori valduses olevad intervjuud

Naine	(30-aastane)	01.04.2011
Mees	(48-aastane)	01.04.2011
Mees	(51-aastane)	05.04.2011
Naine	(46-aastane)	08.04.2011
Mees	(29-aastane)	08.04.2011
Mees	(33-aastane)	08.04.2011
Naine	(32-aastane)	10.04.2011
Mees	(40-aastane)	12.04.2011
Mees	(41-aastane)	13.04.2011
Mees	(51-aastane)	13.04.2011
Mees	(35-aastane)	15.04.2011
Naine	(26-aastane)	18.04.2011
Naine	(28-aastane)	18.04.2011
Naine	(44-aastane)	18.04.2011
Mees	(52-aastane)	18.04.2011
Mees	(58-aastane)	18.04.2011
Mees	(38-aastane)	19.04.2011
Mees	(20-aastane)	20.04.2011
Naine	(39-aastane)	21.04.2011
Mees	(67-aastane)	21.04.2011

Kasutatud kirjandus

- Abalakov** 1958 = Абалаков, В. (1958). *Оснобы алпинизма*. Москва: Физкультура и Спорт.
- Abramson, A. & Fletcher, R.** (2007). „Recreating the vertical: rock climbing as epic and deep eco-play“. *Anthropology Today*. Vol. 23, No. 6, pp. 5–8.
- Ahlberg, J.** (1997). *Mäed kutsuvad. Miks?* Tallinn: Pakett.
- Arkin** 1986 = Аркин, Я. Г., Захапов, П. П. (1986). *Люди в горах*. Москва: Физкультура и Спорт.
- Ardel, T.** (2004). *Maaturismi aabits*. Tallinn: Argo.
- Atkinson, P.** (1990). *The Ethnographic Imagination: Textual Constructions of Reality*. London: Routledge.
- Attfield, R.** (2003). *Environmental Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Baker, L.** (2006). Observation: A complex research method. *Library Trends*. Vol. 55, No. 1, pp. 171–189.
- Beedie, P.** (2003). „Adventure Tourism“. Ed. Simon Hudson. *Sport and Adventure Tourism*, pp. 203–221.
- Beedie, P., Hudson, S.** (2003). „Emergence of Mountain-Based Adventure tourism“. *Annals of Tourism Research*. Vol. 30, No. 3, pp. 625–643 .
- Boldõrjev, S. Žmurov, V., Kosarev, J.** (1963). *Kaugmatkad*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Bukrejev, A., de Walt, G. W.** (2006). *Tõus. Traagilised ambitsioonid Everestil*. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus.
- Cohen, E.** (1979). „A Phenomenology of Tourist Experiences“. *Sociology: The Journal of the British Sociological Association*. 13 (2), pp. 179–201.
- Cox, S. M., Fulsaa, K.** (2003). *Mountaineering: The Freedom of the Hills*. Seattle: The Mountaineers Books.
- Davies, B.** (2008). *Judith Butler in conversation: analyzing the texts and talk of everyday life*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Davies, C. A.** (1999). *Reflexive Ethnography*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Eesti Matkaliit** (1996). *Eesti matkabiograafiline leksikon*. Tallinn: Ühiselu
- Eesti Matkaliit** (2002). *Matkaseletussõnastik*. Tallinn: Ortwil

- Franklin, A.** (2003). *Tourism: An Introduction*. London: SAGE Publications.
- Gillham, B.** (2008). *Case study research methods*. London & New York: Continuum.
- Gillham, B.** (2000). *Developing a Questionnaire*. London & New York: Continuum.
- Graburn, N. H. H.** (2001). "Relocating the Tourist". *International Sociology*. Vol.16, no.2, pp. 147–158.
- Grossmann, K.** (2010). *Rõuge-Hinni matkaraja hetkeseis ja potentsiaal*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Terviseteaduste ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Hall, C. M., Page, S. J.** (2006). *The Geography of Tourism & Recreation. Environment, place and space*. London and New York: Routledge.
- Hammersley, M., Atkinson, P.** (1983). *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge.
- Harrison, J.** (2003). *Being a Tourist: Finding Meaning in Pleasure Travel*. Vancouver: The University of British Columbia Press.
- Hill, P., Johnston, S.** (2000). *The Mountain skills. Training Handbook*. Newton Abbott: A David & Charles Book.
- Hirsijärvi, S., Hurme, H.** (2006). *Tutkimushaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Holden, A.** (2008). *Environment and Tourism*. London & New York: Routledge.
- Honigman, B., CO.** (1993). „Acute Mountain Sickness in a General Tourism Population at Moderate Altitudes“. *Article Annals of Internal Medicine*, Vol. 118, No. 8, pp. 587–592.
- Ingold, T., Vergunst, J. L.** (2009). *Ways of Walking*. Aldershot & Burlington: Ashgate.
- Järs, A.** (2003). „Meditiinist, moraalist ja moest. Pilk supelriiete vanemale ajaloole“. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk. 71–102.
- Järs, A.** (2004). „Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele“. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk. 135–170.
- Järs, A.** (2009). „Suvituselu ja rannakultuur Nõukogude ajal“. *Reis Nõukogude Läände: kuurortlinn Pärnu 1940-1988*. Koostanud Kask, T., Vunk, A., lk. 109–119.
- Järv, R.** (2010). Muinasjutt ja turismireis. *Keel ja Kirjandus*, Nr. 8-9, lk. 628–638.
- Kallejärv, T.** (1979). *Lääne-ja Kesk-Kaukasuse radadel*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kangur, Ü.** (2009). „Mägiosa“. *Treenerite Tasemekoolitus*. Tallinn: Sunprint Invest, lk. 17–19.

- Kiiranen, K.** (1991). *Matkamine ja turism*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kindel, M.** (2005). *Vaateid kohapärimuse väärtustamisele lähtuvalt Lahemaa turismisituatsioonis*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus.
- Kuldkepp, K-M.** (2009). *Seiklusparkide külastaja motiivid*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Tervise ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Kõlar, P., Reimann, M., Zilmer, K.** jt (2002). *Aktiivne puhkus. Juhendmaterjal*. Tallinn: MTÜ Eesti Maaturism.
- Künnap, J.** (2004). *Matkaspordi käsiraamat*. Tallinn: Aktaprint.
- Laherand, M.-L.** (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Laviolette, P.** (2007). „Hazardous sport?“ *Anthropology Today*. Vol. 23, No. 6, pp. 1–2.
- Lew, A., Hall, C. M., Timothy, D. J.** (2008). *World Geography of Travel and Tourism: A Regional Approach*. Oxford: Elsevier.
- Lorimer, H., Lund, K.** (2008). „A Collectable Topography“. Ed. Tim Ingold & Jo Lee Vergmest. *Ways of Walking*. Aldershot & Burlington: Ashgate, pp.185–198.
- Luebben, C.** (2004). *Rock Climbing: Mastering Basic Skills*. Seattle: The Mountaineers Books, pp. 11–12.
- Lund, K.** (2005). „Seeing in Motion and the Touching Eye Walking over Scotland's Mountains“. *Etnofoor XVIII*. Vol. 1, pp. 27–42.
- Mannell, R. C.** (1984). „A psychology for Leisure Research“. *Leisure and Society*. Vol 7, pp. 13–21.
- Mauri** (1986) = Маури, К. (1986). *Когда рюк- это жизнь!*. Москва: Физкультура и Спорт.
- Morgan, M.** (2005). „Quality and sustainability in established destinations: who pays?“ Ed. William F. Theobald. *Global Tourism*. Amsterdam: Elsevier Butterworth Heinemann, pp. 346–362.
- Murphy, P.E.** (1985). *Tourism: A Community Approach*. London: Routledge.
- Mutso, M.** (2011). *Kaljuronimise hetkeseis Eestis ja selle arengu potentsiaal*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Tervise ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Myerhoff, B., Ruby, J.** (1982). *A Crack in the Mirror: Reflexive perspectives in Anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Olev, K.** (2010). *Ärgata tiivavihina peale: matkaja kogemuse kujunemine läbi meelte*. Bakalaureusetöö. Tallinn. Tallinna Ülikool, Eesti Humanitaarinstituut. Käsikiri sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia õppetoolis.
- Org, L.** (2003). *Eesti puhkusereiside turg ja selle arengud rahvusvahelises kontekstis*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Tervise ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Pearce, P. L.** (1993). „Fundamentals of tourist motivation“. *Tourism research: critiques and challenges*. Ed. By Douglas G. Pearce & Richard Warren Butler. London: Routledge.
- Pedajas, H.** (2007). „Nipernaadi matkakool I ehk matkamine pole sport“. *Adrenaliin* nr. 10, lk.72
- Pomfret, G.** (2006). „Mountaineering adventure: tourists: a conceptual framework for research“. *Tourism Management*, 27, pp. 113–123.
- Raukas, A.** (2005). „Kõrgused kutsuvad“. Raivo Plumer, Tõivo Sarmet. *Everesti päevik*. Tallinn: Pegasus, lk. 8.
- Rattus, K.** (2007). „Which heritage? Which landscape? Defining authenticity of cultural heritage in Karula national park.“ *Journal of Ethnology and Folkloristics*. Vol. 1, No. 1, pp. 131–143.
- Rienhardt, J.** (2011). „Idüll, aga millise tulevikuga“. *GEO*. Juuni–juuli, lk. 32.
- Ruotsala, H.** (2001). „Fieldwork at Home: Possibilities and limitations of native research“. *Vanavaravedaja 6, Rethinking Ethnology and Folkloristics*. Edited by Pille Runnel. Tartu: Tartu Nefa Rühm, pp. 111–131.
- Sabadõšin, I.** (2010). *Sportiturismi mõiste ning selle erinevad käsitlused*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Terviseteaduste ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Scott, K. D.** (1981). *Big Wall Climbing*. Oxford: Oxford University Press.
- Sepp, A.** (2008). *Matkaradade hindamine ja kvaliteedi määramine Lohusalu matkaraja näitel*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Terviseteaduste ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Shaw, G., Williams, M. A.** (2004). „Tourism opportunities, risks and constraints“. Ed. Shaw, G., Williams, M. A. *Tourism and Tourism Spaces*. London: SAGE Publications, pp. 8–12.
- Siimon, I.** (1996). *Turisminduse alused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Smith, V. L.** (1989). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Surhone L. M., Tennoe M. T., Henssonow, S. F.** (2010). *Via Ferrata*. Saarbrücken: VDM Verlag.
- Swarbrooke, J., Beard, C., Lechie, S. and Pomfret, G.** (2003). „Historical themes in adventure tourism“. *Adventure tourism. The new frontier*. Oxford: Butterworth-Heinemann, pp. 38–52.
- Tilton, B.** (2003). *Trekker`s Handbook: Strategies to Enhance Your Journey*. Seattle: The Mountaineers Books.
- Tohva, L.** (2009). „Matkamise olemus“. *Treenerite Tasemekoolitus*. Tallinn: Sunprint Invest, lk. 9–12.
- Tohva, L., Kangur, Ü., Holmberg, T., Hints, E.** (2009). *Treenerite tasemekoolitus*. Tallinn: Sunprint Invest.
- Toots, A.** (2009). *Kuidas tunned Eestimaad? Eesti turismigeograafia õpik*. Tallinn: Argo.
- Tuula, R.** (2005). *Seikluskasvatuse määratlus ja selle tõhususe hindamine lastekaitse liidu projekti „Seiklus“ sihtgrupi üldise enesehinnangu näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Tervise ja Spordi Instituut, käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus.
- Twight, F.M. & Martin, J.** (1999). *Extreme alpinism: climbing light, fast, and high*. Seattle: The Mounaineers Books.
- Unsworth, W.** (1977). *Encyclopedia of Mountaineering*. London: Penguin Books
- Urry, J.** (2002). *The Tourist Gaze*. London: SAGE Publications.
- Variksoo, A.** (1976). *Kaugmatkaja käsiraamat*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Veijola, S., Jokinen, E.** (1994). „The body in Tourism“. *Theory, Culture, Society* Vol.11, No. 125, pp. 125–151.
- Virtanen, J.** (2006). Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Toim. J. Metsämuuronrn. *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp Ky.
- Võsu, E., Kaaristo, M.** (2009). „An Ecological Approach to Contemporary Rural Identities: The Case of Tourist Farms in South-East Estonia.“ *Journal of Ethnology and Folkloristics*. Vol. 3, No. 1, pp. 73–94
- Võsu, E., Kaaristo, M.** (2010). „Sensescapes in farm tourism: staging and performing environments for sensory experiences in the southern Estonian countryside.“ Picard,

D., Kuster, J. (Ed.). *Emotion in Motion: The Passions of Tourism, Travel and Movement*. Leeds: Centre for Tourism and Cultural Change, University of Leeds

Wilson, J. ja Richards, G. (2008). „Suspending Reality: An Exploration of Enclaves and the Backpacker Experience.“ *Current Issues in Tourism*. Vol.11, No.2, pp. 188–202.

Williams, N. (2000) „Foreword“. Ed. Hill, P., Johnston, S. *The Mountain skills. Training Handbook*. Newton Abbott: A David & Charles Book, p. 6.

- Kuidas lahendada matkal eettulevaid ohtlikke olukordi?
- Kuidas vigastused võivad matka rikkuda? Kas läbi valu tehtud matkad jäävad kuidagi teisiti meelde? Miks?
- Oled sa tahtnud vahel matka pooleli jätta ja koju minna? Mida tundsid? Kuidas olukord lahenes?

III Emotsionaalne külg

- Mis motiveerib sind seljakotti pakkima ja matkale minema? Kui peaksid nimetama peamised põhjused, miks keset suve seljakotti pakkida ja matkale minna, siis millised need oleksid (söök, rahvas, kultuur, kombed, muusika jne)?
- Mida tahad kindlasti näha? (loodus, kultuuriväärtused jne)
- Kui tähtis on su jaoks kohalike oludega tutvumine enne matka, matka ajal ja pärast matka?
- Kas teed matkal fotosid, videoid? Mida tavaliselt pildistad?
- Kui palju puutud matkal kokku kohalike inimestega? On need positiivsed või negatiivsed kogemused? Milles see väljendub?
- Kas külastad traditsioonilisi kohalikke vaatamisväärsusi või otsid üles alternatiivsed paigad? Miks?
- Võid sa öelda, et tunned pärast matka seda piirkonda paremini?
- Kui palju ostad meeneid-suveniire koju kaasa? Milliseid? Miks?
- Mida teed matkal olles vabadel päevadel?
- Tahad sa pärast matka käidud piirkonda turistina tagasi minna?
- Kas puhkust veedad matkates või kultuurireisidel olles?

IV Korraldamine

- Kuidas matka planeerid (vabad päevad, marsruut, seltskond, piirkond, aeg)?
- Kui palju pöörad tähelepanu kohalikele kultuurile – vaatamisväärsustele, inimestele, köögile jne. Kas kasutad kohaliku giidi teenuseid või mitte? Miks?
- Mida arvestad marsruudi kokkupanemisel (kultuuriväärtuste asukoht, sündmused jne)?

Lisa 2. Raskuskategoriate võrdlustabel riigiti

Australian	UIAA	French	YDS	NCCS	UK		RSA	Saxon	Czech	Norw.	Swed.	V-grade	
					Adjectival	Technical							
10	1	1	5.2					I					
11	2	2	5.3					II					
12	3	3	5.4					III					
	4	4	5.5					IV					
13	5-		5.6				E	V					
	5	5	5.7	F7	4a		F1	VI		5-	5-		
15	5+				4b			VIIa		5	5		
16	6-	5+	5.8	F8	4c	e1	F2		6			V0-	
17		6	5.9	F9	5a			VIIb		5+	5+		
18	6+	6a	5.10a	F10	5b	e2	G1	VIIc	7	6-	6-	V0	
19		6a+	5.10b						VIIIa	7a	6	6	
20	7-		5.10c	F11	5c	e3	G2	VIIIb	7b	6+	6+	V0+	
21	7	6b+	5.10d						VIIIc	7c			V1
22	7+	6c	5.11a		6a	e4	G3			7-	7-	V2	
23	8-	6c+	5.11b	F13		e5	H1	IXa					
24		8	7a		5.11c				H2	IXb	7		
25	8	7a+	5.11d	F14	6b	e6		IXc		7+	7		
26		8+	7b		5.12a				H3	IXc	8-	7+	
27	9-	7b+	5.12c	F15		e7		Xa					V5
	9	7c	5.12d			6c	e8	I1	Xb		8	8-	
28	9+	7c+	5.13a	F16									V7
29		8a	5.13b					I2	Xc		8+	8	
30	10-		5.13c		7a	e9	I3			9-	8-		V9
31	10	8a+	5.13d										V10
32		8b+	5.14a					J			9	9-	
33	10+		5.14b							9	9		V12
	11-	8c	5.14c							9+	9		V13
34	11	8c+	5.14d								9+		V14
35		9a											